

Exploatering av arbetskraft i Sverige

En rapport av Räddningsmissionen, 2023

Räddningsmissionen

Räddningsmissionen är en ideell förening som bedriver socialt arbete på kristen grund. Vi vill bidra till att skapa en stad som håller ihop och där ingen människa lämnas utanför. För att bekämpa social utsatthet jobbar vi med både akuta, långsiktiga och förebyggande insatser. Utsatthetens ansikte skiftar vilket gör att även Räddningsmissionen alltid förändras. Men något vi alltid står fast vid är vår vision att varje människa har rätt till ett värdigt liv.

Projektledare och författare: Daniel Åman
Redaktör: Lars Lovén
Fotograf: Erika Persson

ISBN 978-91-988782-0-2

©Räddningsmissionen 2023

raddningsmissionen.se

Räddningsmissionen

Innehåll

Sammanfattning	4
Förord	5
1. Bakgrund och syfte	7
2. Arbetslivskriminalitet	8
2.1 Arbetslivskriminalitet	9
2.2 Människohandel	9
2.3 Tillfälliga arbeten, så kallade gigjobb	10
2.4 Exploatering	10
3. Den svenska modellen	12
3.1 Rättigheter på arbetsmarknaden	12
3.2 Rättsliga vägar till kompensation	13
4. Trygghetsystem i Sverige	14
4.1 Sjukvård	14
4.2 Sjukförsäkringar	15
4.3 Nödbistånd från Socialtjänsten	15
5. Människorna som utnyttjas	16
5.1 Utländsk arbetskraft i Sverige	16
5.2 EU-medborgare	17
5.3 Tredjelandsmedborgare	17
5.4 Ukrainare i EU	18
5.5 Svenska medborgare	18
6. Former av exploatering	19
6.1 Boende som påtryckning och lön	19
6.2 Arbetsexploatering i EU och Östersjöländerna	19
6.3 Exempel på fuskmodeller på svensk arbetsmarknad	20
6.4 Fusk med utstationeringsintyg	20
7. Fallbeskrivningar	22
8. Grannländernas situation	25
8.1 Finland	25
8.2 Norge	27
8.3 Danmark	28
9. Myndigheternas arbete mot exploatering i Sverige	30
9.1 Socialtjänsten	30
9.2 Nationella Stödprogrammet, NPS	31
9.3 Regionkoordinatorer	31
10. Fackföreningarnas roll	32
10.1 LO – Landsorganisationen och svartarbetet	32
10.2 Byggnads	33
10.3 Fackligt center för papperslösa	33
10.4 Solidariska byggare	34
11. Den idéburna sektorn	35
11.1 Plattformen Civila Sverige mot människohandel	36
11.2 Frälsningsarmén – Safe Havens	36
11.3 Stadsmissionen – Crossroads	36
11.4 Räddningsmissionen	37
12. Slutsats och förslag	38
13. Metod	42
Appendix	43
Referenslista	45

Sammanfattning

Exploatering av arbetskraft har tidigare setts som en marginell företeelse i Sverige, men under de senaste åren har man kunnat se hur omfattande problemet är och hur otillräckliga insatserna har varit. Sverige har reagerat långsammare än grannländerna och agerat mindre kraftfullt. I den här rapporten undersöker vi exploatering av arbetskraft och arbetslivskriminalitet i Sverige. Vi har ett översiktligt perspektiv men fokuserar särskilt på enskilda individers möjligheter att kräva sina rättigheter, något som idag nästan är omöjligt för icke fackligt anslutna. Vi ser också en tydlig brist på brottsofferperspektiv i regeringens riktlinjer och i de förslag som ligger på bordet. Utifrån det presenterar vi ett antal förslag på åtgärder mot arbetslivskriminalitet och framför allt på åtgärder som kan stärka den enskilda personen som utsätts för exploatering.

Förord

I vårt arbete träffar Räddningsmissionen regelbundet människor som är utsatta för olika former av exploatering i arbetslivet eller befinner sig i riskzonen för att utsättas. Vår bild, som också delas av statliga såväl som ideella aktörer, är att det här är ett stort och ökande problem som i alltför liten grad uppmärksammas i Sverige. Människohandel och exploatering i arbetslivet orsakar stort mänskligt lidande och avsevärda samhällsekonomiska förluster. Kriminalitet kopplad till arbetsliv och exploatering i form av svarta och låga löner finns i nästan alla branscher med manuella arbetsuppgifter. Såväl branschorganisationer som fackföreningar är eniga om att situationen är allvarlig, att den snedvrider konkurrens, utsätter arbetare för stora risker och leder till att de exkluderas ur samhället.

Människor som utnyttjas i exploaterande arbeten befinner sig ofta i en prekär situation utanför de reguljära sociala skyddsnäten och det exploaterande arbetet håller också kvar människor i fattigdom och utanförskap. För en del har situationen pågått så länge att de inte bara står utanför det samhälle de arbetar i utan även har förlorat kopplingen till sitt hemland.

Under vintern 2023 presenterade Delegationen mot arbetslivskriminalitet ett delbetänkande (SOU 2023:8) där man försöker kartlägga omfattningen av arbetslivskriminalitet i Sverige. Genom kartläggningen framgår det att omfattningen är vitt utbredd men svårbedömd, samt att mörkertalet är stort. Delegationen mot arbetslivskriminalitet gör också en jämförelse med de övriga nordiska ländernas arbete mot arbetslivskriminalitet, vilken inte utfaller till Sveriges fördel. Sverige har börjat arbeta med de här frågorna relativt sent och har dessutom generellt vidtagit mindre kraftfulla åtgärder.

I *Nationell strategi mot arbetslivskriminalitet*^[1] från 2022 presenterar regeringen sin strategi mot arbetslivskriminalitet. Där nämns ett antal åtgärder med fokus på myndighetssamverkan, informationsarbete, översyn av sekretessbestämmelser och utökade sanktioner. En del av det som ingår i strategin är arbete som påbörjats tidigare, som de koordinerade insatserna mellan Skattemyndigheten, Arbetsmiljöverket, Gränspolisens och Kronofogdens för att stävja arbetslivskriminalitet och exploatering. Dessa åtgärder har också kritiserats av Riksrevisionen, bland annat för det bristande brottsofferperspektivet. Strategidokumentet påtalar behovet av att det ska bli lättare att få personer fällda för arbetslivsexploatering, men föreslår inte några konkreta åtgärder mot ett av de grundläggande problemen, nämligen hur exploaterade arbetare ska kunna kräva sin rätt.

1. [Regeringskansliet, A2022/00996, Nationell strategi mot arbetslivskriminalitet \(2022\)](#)

Slutsatsen att Sverige brustit i arbetet mot exploatering delas även av Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA), Europarådets organ för att övervaka att de länder som ratificerat rådets konvention om åtgärder mot människohandel fullföljer sina åtaganden. GRETA lämnar rekommendationer om hur länderna kan arbeta mot människohandel och exploatering^[2].

GRETA uppmanar svenska myndigheter att se till att Jämställdhetsmyndigheten, som har övertagit samordningen av åtgärder mot människohandel i Sverige sedan början av 2018, effektivt tar itu med alla former av människohandel, både vad gäller bekämpning och hjälp till offer.

Vidare bör Polisen, arbetsmiljöinspektörer och andra relevanta aktörer ta en mer proaktiv roll och öka arbetet med att identifiera potentiella offer för människohandel. För att någon skall identifieras som offer för människohandel eller erbjudas hjälp bör det inte vara ett krav att denne också aktivt samarbetar i en utredning eller i en förundersökning.

I rapporten från GRETA noteras också att antalet utredningar, åtal och dömda i människohandelsfall i Sverige, är lågt i relation till omfattningen av arbetslivskriminalitet. Speciellt bekymrande är frånvaron av dömda för arbetsexploatering och människohandel med barn. GRETA uppmanar svenska myndigheter att vidta åtgärder för att säkerställa att alla människohandelsbrott utreds effektivt och leder till åtal.

2. [GRETA's Report and Government's Comments, published 8 June 2018](#)

1. Bakgrund och syfte

Bakgrunden till den här rapportens tillkomst är ett avslutat pilotprojekt inom Räddningsmissionen finansierat av Europeiska Socialfonden (ESF+) för att undersöka exploatering och arbetslivskriminalitet i Sverige och runt Östersjön. Rapporten bygger också på erfarenheter från ett pågående projekt, "Tillsammans mot exploatering", finansierat av Västra Götalandsregionen (VGR) inom arbetet med social hållbarhet. Syftet med rapporten är att beskriva det arbete som bedrivs för att förhindra exploatering idag, samt föreslå stödinsatser för de drabbade. Rapporten bygger på intervjuer med offer för exploatering och rapporter från myndigheter och icke-statliga organisationer. Dessa specificeras i appendix 1 och 2 samt i källhänvisningarna.

Rapporten ger inte en heltäckande bild av ett så stort och komplext område som arbetslivsexploatering i Sverige utan är tänkt som en överblicksbild. Målsättning är att utifrån rättsläget, de insatser som görs och den exploatering som sker, ge en rättvisande bild av arbetslivskriminalitet och arbetslivsexploatering i Sverige. Särskilt fokus läggs på situationen för personer som utsatts för exploatering på arbetsmarknaden utifrån deras egna berättelser. Vi vill undersöka deras faktiska möjligheter att agera i dagsläget, och vad som skulle kunna förbättra de möjligheterna.

För en fördjupad förståelse av situationen är två källor värda att nämna särskilt: Byggmärknadskommissionens rapport *Grannländers arbete mot arbetslivskriminalitet inom bygg- och anläggningssektorn* från 2021 samt Dagens Arbetes artiklar som granskar "Skuggsamhället".

2. Arbetslivskriminalitet

Arbetslivskriminalitet är ett relativt nytt begrepp för att beskriva brottslighet inom arbetslivet. Delegationen mot arbetslivskriminalitet föreslog 16 juni en definition av det som:

”...kvalificerade förfaranden som strider mot bestämmelser i författningar eller avtal, och som rör arbetslivet”^[3]

I kommentarerna till definitionen skriver de att

”Arbetslivskriminalitet kännetecknas av att verksamhetsutövaren ofta bryter mot flera regelverk. Det arbetslivskriminella förfarandet kan vara komplext och bestå av flera regelbrott och pågå över en längre tid. Det händer att verksamhetsutövaren använder sig av arbetskraft som inte har rätt att arbeta i Sverige och att arbetstagares utsatta ställning utnyttjas.

De allvarligaste fallen av arbetslivskriminalitet omfattar brottslighet, såsom vissa former av människohandel, människoexploatering, arbetsmiljöbrott, vissa bidragsbrott och skattebrott, vissa brott mot utlänningslagen (2005:716) och viss ekonomisk brottslighet. Även brott mot andra lagar, förordningar och myndighetsföreskrifter kan utgöra arbetslivskriminalitet, liksom avtalsbrott.”^[4]

Det finns flera orsaker till att arbetslivskriminaliteten har ökat i Sverige. Tre vanliga förklaringar är Sveriges inträde i EU, systemet för arbetskraftsinvandring och omfattande privatiseringar sedan 1990-talet. Den fria rörligheten för varor, tjänster, kapital och arbetstagare på EU:s inre marknad har bidragit till ekonomisk tillväxt i Sverige, men samtidigt utmanat delar av den svenska modellen. Skillnaderna i arbetsvillkor och levnadsvillkor inom EU har lett till att arbetstagare från fattigare områden har sökt sig till Sverige och ibland utnyttjats av oseriösa aktörer. Även lagar och regler som påverkar den svenska arbetsmarknaden har påverkats av EU-medlemskapet. Exempelvis är våra upphandlingsregler baserade på EU-direktiv och tolkas av EU-domstolen, som ansvarar för att säkerställa att lag och rätt följs vid tolkningen och tillämpningen av unionens fördrag. Enligt svensk tolkning måste upphandlingar göras utan prövning av företagen vad gäller exempelvis krav på bindande anställningsavtal. Detta har gjort det lättare för oseriösa och kriminella aktörer att agera på den svenska arbetsmarknaden^[5].

3. Delegationen mot arbetslivskriminalitet (2022) Arbetslivskriminalitet. En definition, en inledande bedömning av omfattningen, lärdomar från Norge. SOU 2022:36

4. Delegationen mot arbetslivskriminalitet (2022), SOU 2022:36

5. [Magro, L. \(2022\). Arbetslivskriminalitet: Kampen för ordning och reda. ISBN 978-91-566-3553-3](#)

Arbetsmiljöverket identifierar en rad riskbranscher för arbetslivskriminalitet, nämligen byggbranschen, restaurangbranschen, transportbranschen, städbranschen, vård, omsorg och sociala tjänster, jord- och skogsbruk, kroppsvårdsbranschen, bilvård och avfallshantering. De människor som vi intervjuat återfinns alla inom dessa branscher^[6].

2.1 Arbetslivskriminalitet

Myndigheternas samlade bild är att risk för utnyttjande eller exploatering av arbetstagare utgör en av de allvarligaste riskerna förenade med arbetslivskriminalitet^[7].

Viss exploatering är så grov att den gränsar till människohandel, men den största gruppen utnyttjas i arbeten som i sig är lagliga och där det inte är enkelt att bevisa att exploateringen är kriminell. Utnyttjandet kan till exempel ta sig uttryck i så låga löner att arbetstagarna hålls kvar i fattigdom trots heltidsarbete, vilket inte i sig är kriminellt i Sverige, då den svenska modellen innebär att kollektivavtal, snarare än lagar, styr bland annat löner.

Oavsett om utnyttjandet i sig kan bevisas vara olagligt är det oftast kopplat till osäkra och farliga arbeten, fusk med regler, undvikande av att betala skatt och avgifter samt annan kriminalitet. Undermåliga villkor och exploatering av arbetskraft förekommer i störst utsträckning inom de personalintensiva branscherna med manuella arbeten^[8].

2.2 Människohandel

Människohandel är ett allvarligt brott och har stränga villkor för att det ska kunna rubriceras som ett sådant brott. Hot, påtryckningar och tvång, samt en intention att utnyttja är några av de grundläggande kriterierna för att något ska anses vara människohandel. Människohandel kan även förekomma inom tiggeri eller kriminella aktiviteter som stölder och narkotikahandel.

Sverige är främst ett land dit människor förs för att utnyttjas. Inom Europa är sexuellt utnyttjande den vanligaste formen av människohandel, följt av utnyttjande av arbetskraft. Sexuellt utnyttjande är ofta förknippat med prostitution, men det kan även handla om tvångsäktenskap.

Människohandel kan innebära att individer utnyttjas för tvångsarbete mot låg eller ingen lön och under dåliga arbetsvillkor. Detta är något som är vanligt bland annat på restauranger, biltvättar, nagelsalonger, inom byggbranschen och inom jordbruket.

Tvångsarbete är en form av arbete där personen tvingas utföra arbetet mot sin vilja, antingen genom hot eller på annat sätt. Denna praxis är förbjuden sedan 30-talet enligt internationella konventioner såsom ILO-konventionen 29 och

6. [Arbetsmiljöverket – Osund konkurrens](#)

7. Departementsserien 2021:1 Myndigheter i samverkan mot arbetslivskriminalitet (2021), s. 22

8. [Riksrevisionen, Statens insatser mot exploatering av arbetskraft- regelverk, kontroller samt information och stöd till de drabbade, Granskningsrapport/Riksrevisionen, \(Riksrevisionen 2020:27\) s. 9](#)

Europakonventionen, samt EU-direktiv. Denna definition av tvångsarbete avser alla typer av arbete eller tjänster som påtvingas en person utan frivilligt samtycke^{[9][10]}.

2.3 Tillfälliga arbeten, så kallade gigjobb

Tillfälliga arbeten utan anställningskontrakt men med vit ersättning förekommer inom bland annat gröna näringar, taxi, reklamutdelning och matleverans och kallas ofta för gig-ekonomi. Gig-ekonomin kännetecknas av arbete som beställs via en mobilapplikation, där arbetarna betygsätts. Det är vanligen också ett krav på att arbetarna ska ha tillgång till egna verktyg eller egna fordon som krävs för att utföra arbetet. Arbetet sker i ett trepartsförhållande mellan kund, arbetare och företag, där företaget förmedlar kontakten och tar en del av arbetarens lön. I Sverige har vissa näringar undantagits från arbetsgivaransvar på grund av att arbetet betraktas som extrainkomst eller bisyssla. Företag inom gig-ekonomin beskriver arbetet som en ensak mellan kund och arbetare – företaget fungerar endast som en plattform för förmedling och behöver därför inte anställa de som arbetar eller ta annat ansvar för dem. Vissa gig-bolag har efter påtryckningar tecknat anställningar med kollektivavtal men avtalen gäller ofta bara några få av företagets gig-arbetare.

Utvecklingen under de senaste åren har gått mot en växande grupp av arbetare vars främsta inkomst är olika former av gig-arbeten, och som står helt eller delvis utanför sociala skyddsnet och försäkringar, eftersom de saknar kontrakt och fast lön. De målgrupper som beskrivs i denna rapport har ofta haft arbeten som kan karaktäriseras som gig-arbeten. Vissa branscher domineras helt av grupper med svag ställning på den svenska arbetsmarknaden, som EU-medborgare, tredjelandsmedborgare eller personer som befinner sig i en asylprocess. Det gäller till exempel reklamutdelning, där många som arbetar har reklamutdelningen som huvudsaklig inkomst och ofta arbetar långa arbetspass, alla dagar i veckan för att få ihop en lön att kunna leva på^[11].

Osäkerheten för arbetstagarna minskar om de har eftertraktad kompetens, och alternativa arbetsformer fungerar bättre för personer med större socialt kapital. Personer med låga kvalifikationer riskerar istället att ha svårt att försörja sig och att bli utnyttjade på grund av större maktobalans^[12].

2.4 Exploatering

Människor utnyttjas för arbete under olika former eller grader av tvång. Den värsta formen av detta är tvångsarbete som är kriminaliserat som en form av människohandel. Detta straffbud gäller situationer där en person inte har några andra verkliga alternativ.

9. [Plattformen Civila Sverige mot människohandel - Vad är människohandel?](#)

10. [Jämställdhetsmyndigheten \(JÄMY\) - Prostitution och människohandel](#)

11. [Gigwatch \(2021\), Apparna och Arbetet](#)

12. [Spreitzer, Gretchen M.; Cameron, Lindsey; Garrett, Lyndon \(2017-03-21\). "Alternative Work Arrangements: Two Images of the New World of Work"](#)

Sedan 2018 finns också brottsrubriceringen människoexploatering i svensk lagstiftning. Lagstiftarens intention var att i likhet med våra grannländer skapa möjligheter att åtala utnyttjande som inte når upp till de höga människohandelskriterierna, men som är allvarigare än låga löner. I förarbetena till lagen finns formulering "uppenbarligen oskäligen" villkor. Människoexploatering gäller personer som i en juridisk mening anses ha andra möjligheter men ändå utsätter sig för exploaterande arbeten i stället för ett sämre alternativ.

För att kunna dömas för människoexploatering krävs att gärningen är tillräckligt allvarlig och utförs med ett "otillbörligt medel" som olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation. Syftet är att skydda personer som redan är utsatta, och det krävs inte att offret saknat ett verkligt godtagbart alternativ som det gör vid människohandel.

Lagen mot människoexploatering har inte vunnit framgång och det finns i dagsläget endast ett fåtal fällande domar med relativt låg straffpåföljd. En dom har prövats av Högsta domstolen, som valde att fälla där hovrätten friat. Straffet blev villkorligt. Lagen har av allt att döma inte haft den avskräckande verkan som var avsedd. I Norge och Finland finns det däremot flera fällande domar inom exploatering och arbetslivskriminalitet.

3. Den svenska modellen

Det finns ingen exakt definition av den svenska modellen, men uttrycket används ofta. Dess viktigaste drag är en hög organisationsgrad bland både arbetstagare och arbetsgivare samt en hög täckningsgrad av kollektivavtal, vilket innebär att majoriteten av det arbete som utförs omfattas. Dessutom brukar man betona den omfattande rätten till strejkåtgärder och frånvaron av lagstadgad minimilön^[13].

Sverige är tillsammans med Danmark, Finland, Österrike och Italien de EU-länder som saknar lagstadgad minimilön. I Finland finns dock regleringar som hårdare anpassar bransch-löner till kollektivavtalen (se avsnittet om Finland). Sverige är ändå ett av EU:s höglöneländer, med en snittlön på 15,05 euro per timme (SCB 2022 alla yrken). Som jämförelse är den lagstadgade minimilönen i Lettland 3,63 euro per timme från januari 2023. Och även om löneskillnaderna har ökat i Sverige de senaste åren jämfört med andra OECD-länder är de fortfarande relativt låga. Kollektivavtalen pekas ofta ut som en faktor, men för att de även fortsättningsvis ska bidra till små löneskillnader krävs att nivåerna som beslutas i avtalen också efterlevs. Bristen på facklig organisering bland vissa grupper och avsaknaden av minimilöner gör dessutom att arbetsgivare kan sätta mycket låga löner utan att bryta mot lagar – utom i extremfall. För personer som arbetar under de förhållanden som beskrivs i den här rapporten har den svenska modellen med kollektivavtal i allmänhet inte lett till rimliga löner eller arbetsvillkor.

Om kollektivavtalen inte följs och reglerar arbets- och anställningsvillkor innebär det att den svenska modellen inte ger det skydd den förväntas ge, vilket aktualiserar andra möjliga lösningar som allmängiltig kollektivavtalsförklaring och lagstadgad minimilön^[14]. För att den svenska modellen för arbetsrättslig reglering fortsatt ska vara riktlinje är det viktigt att undersöka om det behövs åtgärder för att säkerställa kollektivavtalens efterlevnad och vilka som omfattas av dem. Detta borde vara en prioriterad fråga under 2020-talet för dem som värnar om den svenska modellen.

3.1 Rättigheter på arbetsmarknaden

Genom att ha en beskattad inkomst från lön, helst enligt kollektivavtal, och medlemskap i fackförening har arbetare i Sverige ett relativt gott skydd. De som inte uppfyller villkoren har däremot ett ovanligt svagt skydd.

13. [Sjödin, E. \(2019\) Arbetsmarknadens skuggsida – rättsföljder vid för låga löner, Juridikum 2019-20 NR 3](#)

14. [OECD Stat](#)

De vanligaste skälen till att arbetare söker hjälp från tredje part är utebliven lön, uteblivet arbete, hemlöshet till följd av uteblivet arbete, skada samt sjukdomar. De kontaktar vanligen fackföreningar, myndigheter eller civilsamhällesorganisationer inom socialt arbete för stöd eller hjälp.

De stora svenska fackföreningarna tillämpar karenstid, det vill säga medlemskapet måste ha funnits en viss tid för att facket skall engagera sig i ett ärende. Dessutom är det svårt för någon som inte har ett vitt kontrakt att söka medlemskap. Den som arbetar svart drar sig också ofta för att kontakta facket, som ibland uppfattas som en myndighet, för att inte riskera sitt arbete.

Att en fackförening engagerar sig i en konflikt erbjuder trots allt den största möjligheten för arbetstagare att få rätt. Då finns också större möjligheter att utkräva lön via staten genom den statliga lönegarantin som kan ges till anställda då ett företag går i konkurs.

Lagen om människoexploatering innebär inte en realistisk väg för den exploaterade, dels då antalet fällande domare är så lågt, dels då en fällande dom inte nödvändigtvis innebär ekonomisk kompensation.

3.2 Rättsliga vägar till kompensation

Sverige saknar lagstadgad minimilön och för att kunna få utebliven lön eller obetald inkomstskatt från en arbetsgivare är arbetstagaren i allmänhet tvungen att driva en civilrättslig process gentemot denna.

Vid vissa tillfällen kan målet väckas direkt hos Arbetsdomstolen, som är en specialdomstol med uppdrag att avgöra arbetsrättsliga tvister. En arbetstvist är en tvist om kollektivavtal eller annan tvist som rör relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare. Då fungerar domstolen som första och enda instans.

Om det inte är möjligt att väcka talan hos Arbetsdomstolen, kan den väckas vid en tingsrätt. Det är något som i praktiken oftast är ogenomförbart för en vanlig arbetare som utnyttjats. Civilrättsliga mål innebär fasta kostnader och löpande kostnader för jurist. Den som förlorar målet får betala både sina och motpartens rättegångskostnader. Resultatet av civilrättsliga mål är ofta en förlikning, vilket innebär att arbetstagaren inte får ut hela den summa som arbetsgivaren har undanhållit.

4. Trygghetssystem i Sverige

De svenska trygghetssystemen gäller alla svenska medborgare och i regel den som arbetar och betalar skatt i Sverige. EU:s regler för den fria rörligheten säger att alla EU-medborgare kan röra sig fritt, arbeta och studera i alla medlemsländer, om de har medel för att inte ligga det andra landets sociala trygghetssystem till last. Tillgången till de sociala trygghetssystemen regleras genom arbete och individens juridiska status. Den som arbetar svart eller är utstationerad (se kapitlet om utstationering) har i regel ingen tillgång till sociala skyddsnet.

4.1 Sjukvård

I Sverige ska alla oavsett medborgarskap och juridisk status få sådan vård som inte kan anstå. Vilken vård som innefattas i begreppet bedöms av sjukvården. Att få akutvård är vanligtvis inte ett problem och vem som uppbär kostnaden för vården bedöms enligt nedanstående:

”Patienter som är försäkrade i ett EU/EES-land, Schweiz eller Storbritannien har rätt till nödvändig vård i Sverige för samma avgift som svenska medborgare, så länge de har ett europeiskt sjukförsäkringskort, visar upp ID-handlingar som bevisar bosättning i ett annat nordiskt land, visar upp intyg om rätt till vårdförmåner i Sverige för personer som är bosatta i ett annat EU/EES-land, Schweiz eller Storbritannien, visar upp intyg om studier i ett annat EU/EES-land, Schweiz eller Storbritannien, eller visar upp intyg om bosättning i Sverige enligt förordning 883/2004. Patienter som inte uppfyller något av dessa villkor får i regel stå för sina vårdkostnader själva”^[15].

De som intervjuats för den här rapporten har fått akut sjukvård, det vill säga ”vård som inte kan anstå” men har i några fall blivit personligen betalningsskyldiga. Inom EU bestämmer medlemsstaterna själva sin sjukvårdspolitik, inklusive sjukvårdens utformning och tillgänglighet. De flesta medlemsstater i EU erbjuder kostnadsfri akutsjukvård enligt EU-gemensamma riktlinjer^[16]. Flera av de intervjuade uppger att det behövs en privat sjukförsäkring för att få tillgång till kvalificerad vård i hemlandet

15. [1177.se, Vård i Sverige om du kommer från ett annat land](#)

16. *I enlighet med artikel 168 i EUF-fördraget ska unionen komplettera och stödja nationell hälso- och sjukvårdspolitik, främja samarbete mellan medlemsstaterna och samordning mellan deras program och fullt ut respektera medlemsstaternas ansvar när det gäller såväl utformningen av sin hälso- och sjukvårdspolitik som organisation, förvaltning och tillhandahållande av hälso- och sjukvård.* [EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS FÖRORDNING \(EU\) 2021/522 24 mars 2021 om inrättande av ett program för unionens åtgärder på hälsoområdet \(programmet EU för hälsa\) för perioden 2021-2027 och om upphävande av förordning \(EU\) nr 282/2014](#)

och för att få det europeiska blå sjukförsäkringskortet som ger tillgång till andra EU-länders hela sjukvård utan ytterligare kostnader för individen.

Ekonomisk utsatthet är den gemensamma faktorn bakom de flesta fallen av exploatering och de som arbetar svart har i regel inte privata sjukförsäkringar. Även i fall där arbetsgivaren falskt uppgivit att försäkringar är betalda och ingår i anställningen, har de som skadats fått betala för sjukvård själva.

4.2 Sjukförsäkringar

Genom att arbeta i Sverige ingår arbetstagaren i sjukförsäkringssystemet och Försäkringskassan från första dagen förutsatt att hen har rätt att vistas här. En individ kan själv säkerställa detta genom att skicka in ett intyg till Försäkringskassan tillsammans med kontrakt och id-handling samt boendedetaljer. Många missar det och informationen finns inte lättillgänglig. Även mindre arbetsgivare missar detta och oseriösa arbetsgivare som betalar svarta löner registrerar vanligtvis inte sina arbetare.

Alla försäkringar i Sverige, även de privata, relaterar sjukersättning och olycksfallsersättning till en bevisad och beskattad inkomst. Nivån på sjukersättningen bestäms av framtida förlorad inkomst - baserad på nuvarande inkomst. Det gör att personer som skadas i svarta arbeten inte heller blir ersatta av motpartens försäkringsbolag vid sjukdom eller olycka. Internationellt sett har Sverige låga ersättningsnivåer för sveda och värk.

4.3 Nödbistånd från Socialtjänsten

Enligt den svenska socialtjänstlagen och vistelsebegreppet, har kommunerna via socialtjänsten det yttersta ansvaret för alla som vistas i kommunen. En person som inte själv kan sörja för sitt uppehälle kan söka nödbistånd från socialtjänsten. Alla har rätt att söka och få ett skriftligt besked. Nödbiståndet ska bedömas individuellt och kan innefatta tillfälligt ekonomiskt bistånd till boende och mat samt hjälp med hemresa. I de fall där personen är så sjuk eller skadad att hen inte kan ta hand om sig själv kan socialtjänsten bistå vården med hemresa och överlämning till mottagande myndigheter i hemlandet.

5. Människorna som utnyttjas

De som exploateras i arbetslivskriminalitet är en heterogen grupp vad gäller juridisk status, ålder, nationalitet och kön. Gemensamt för alla i gruppen är ekonomisk utsatthet och brist på reella valmöjligheter. I det här avsnittet beskrivs hur olika gruppers medborgarskap och juridiska status påverkar deras möjligheter att tillvarata sina rättigheter. Främst är det utländsk arbetskraft som drabbas av orättvisa löner, för långa arbetsdagar, dåliga boendeförhållanden och farlig arbetsmiljö. Utnyttjandet kan inledas med oetiska medel, till exempel då arbetstagaren luras att flytta till Sverige med löften om uppehållstillstånd och bra jobb möjligheter^[17].

5.1 Utländsk arbetskraft i Sverige

Officiell arbetsmarknadsstatistik omfattar sysselsatta som är folkbokförda i Sverige. Det är okänt hur många utländska arbetstagare som arbetar i Sverige utan att vara folkbokförda här. Enligt bedömningar från arbetsmiljöinspektörer och företrädare för fackliga organisationer rör det sig om 100 000 personer eller fler. Siffran är dock osäker och svår att bekräfta med officiell statistik. Delegationen mot arbetslivskriminalitets delbetänkande (SOU 2023:8)^[18] beräknar att 244 659 personer befinner sig i riskzonen för att utnyttjas, men då inkluderas inte EU-medborgare.

Utländska arbetstagare i Sverige som inte ingår i officiell sysselsättningsstatistik kan delas in i tre kategorier, enligt Konjunkturinstitutet. För två av dem finns det sysselsättningsstatistik tillgänglig, men det är svårare att skaffa sig kunskap om den tredje.

Den första kategorin är *utstationerade arbetstagare*, som är utländska arbetstagare anställda av utländska företag som tillfälligt verkar i Sverige. Den andra kategorin är *utländsk arbetskraft hos svenska arbetsgivare* och består av utländska medborgare som finns på svenska arbetsgivares lönelistor, men som inte är folkbokförda och saknar svenskt personnummer. Det kan vara personer som är tillfälligt i Sverige för att arbeta en kort tid eller personer med permanenta anställningar, trots att de saknar arbetstillstånd. Den tredje kategorin är *oregistrerade arbetstagare*, som inte är registrerade hos arbetsgivare eller myndigheter.

Byggarbetare från Latinamerika, Ukraina och andra europeiska länder utanför EU rapporterar att försäljning av arbetstillstånd arrangeras av byggbolag, ofta som en del

17. [Lägesrapport myndighetsgemensamma arbetet 2021](#)

18. [SOU 2023:8, Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland](#)

av företagets modell. Arbetsgivarens kontroll över arbetstillstånden gör arbetstagarna beroende av arbetsgivaren. De väljer att stanna på arbetsplatsen, trots dåliga villkor, av rädsla för att förlora sina arbetstillstånd och ibland även av rädsla för våld och repressalier från arbetsgivarens sida. Tredjeland-medborgare som befinner sig i en sådan beroendeställning utnyttjas och skräms till tystnad utifrån sin osäkra juridiska ställning.

5.2 EU-medborgare

EU-medborgarnas rörlighet är en av de grundläggande friheterna inom EU, som innefattar frihet att resa, bo och arbeta i alla EU-medlemsstater. De fyra friheterna, inklusive fri rörlighet för kapital, skulle leda till ökad välfärd i Europa genom att olika nationella hinder försvann. Tjänstedirektivet från 2006 syftade till att skapa en gemensam marknad för tjänster, där nationella regleringar tilläts^[19]. Idag återstår vissa nationella undantagsregler som gäller fri rörlighet för varor och tjänster, men det nationella utrymmet för reglering har minskat och hindren för varor bygger huvudsakligen på undantag för hälsa och miljö.

Den fria rörligheten för personer innebär främst möjligheten för arbetstagare att resa och arbeta i en annan medlemsstat inom EU. Innan covid-19 pandemin fanns det inga hinder för det och enligt EU-kommissionen bodde mellan 12 och 13 miljoner EU-medborgare i en annan medlemsstat än sitt hemland 2019. De flesta av dem arbetade eller var anhöriga till någon som arbetade. Denna grupp utgjorde cirka 4,2 procent av den arbetsföra befolkningen i EU^[20].

Kommissionen beräknade att cirka 3 miljoner individer var utsända eller utstationerade, det vill säga att de arbetade för sin arbetsgivares räkning i ett annat land än det där de var bosatta. Dessutom pendlade cirka 1,5 miljoner personer över gränserna varje dag. Länderna med högst andel EU/EES-medborgare och Schweiziska medborgare i förhållande till befolkningen var Island, Luxemburg och Schweiz, följda av Norge, Danmark, Nederländerna, Belgien och Tyskland. Sverige har haft ett relativt lågt inflöde av EU-medborgare som bosätter sig eller kommer till Sverige för att arbeta.

Eftersom det saknas register från till exempel gränsövergångar och då varken arbetsgivare eller enskilda EU-medborgare har någon skyldighet att registrera sig i Sverige, saknas tillförlitlig statistik. Dessutom är mörkertalet stort, i synnerhet för dem som arbetar oregistrerade.

5.3 Tredjeland-medborgare

En tredjeland-medborgare är en person som inte är medborgare i någon av medlemsstaterna i Europeiska unionen och alltså saknar unionsmedborgarskap. Personer från Island, Liechtenstein, Norge och Schweiz betraktas inte som tredjeland-medborgare när det gäller fri rörlighet för personer.

19. [Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, artikel 45](#)

20. [European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Fries-Tersch, E. Jones, M. Siöland, Annual report on intra-EU labour mobility 2020 – , Publications Office of the European Union, 2021](#)

Tredjelandssmedborgare saknar i allmänhet de rättigheter som unionsmedborgare inom EU har, som rätten att fritt röra sig och vistas inom unionen för att arbeta, driva företag eller studera på samma villkor som medborgarna i den medlemsstaten.

Tredjelandssmedborgare som har uppehålls- och arbetstillstånd, permanent eller tillfälligt i ett EU-land, kan använda de rättigheterna i andra EU-länder, dock med vissa begränsningar. Till exempel har familj inte rätt att ansluta baserat på en familjemedlems rättigheter. Personer med denna juridiska status omfattas av offentliga sjukförsäkringssystem (Försäkringskassan) om de arbetar i Sverige. Av vad vi erfar saknas dock en tydlig praxis för detta, och i vilken mån de faktiskt har tillgång till trygghetssystemen tycks avgöras från fall till fall.

Av de personer som är informanter i denna projektrapport är flera tredjelandssmedborgare med permanent uppehållsrätt och arbetstillstånd i annat EU-land.

5.4 Ukrainare i EU

Kriget i Ukraina är den enskilt största faktor som påverkat Östersjöregionen under 2022 där framför allt Polen påverkats genom ett stort flyktingmottagande.

Män som flyttat eller flytt till Sverige från Ukraina arbetar ofta inom byggbranschen där tillfälligt lättade regler för anställning gjort det attraktivt att ta in människor från Ukraina. Kvinnor från Ukraina som flytt till Sverige på grund av kriget möter ofta svårigheter på arbetsmarknaden. Trots att de ibland har hög utbildning och erfarenhet är det svårt för dem att hitta arbete, främst på grund av språkbarriärer. Många av dem är ensamstående föräldrar, vilket gör det svårt för dem att arbeta heltid eller ta på sig krävande arbeten. Dessutom kan trauma från kriget göra det svårt för dem att hantera pressen i arbetslivet.

5.5 Svenska medborgare

Även svenska medborgare som arbetar utomlands kan antas vara i riskzonen för odeklarerat och oskattat arbete. Svenskar omfattas i regel av både den svenska och den europeiska sjukförsäkringen genom sitt medborgarskap, däremot kommer ersättning vid sjukdom eller skada att utebli om en person under längre tid inte uppburit någon beskattad inkomst.

Svenskar faller också offer för exploatering i Sverige i form av svarta löner och oskäliga villkor av samma orsaker som arbetare från andra länder, som dålig ekonomi, brist på bostäder och brist på alternativ^[21].

21. [Erik bor i chefens skjul – så försvann hemlösa ur statistiken](#)

6. Former av exploatering

Enligt Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna har varje arbetstagare rätt till arbetsförhållanden som är hälsosamma, säkra och värdiga. Under de senaste åren har allt fall där arbetstagare har arbetat under extremt dåliga förhållanden i Sverige uppmärksamats. Dessa förhållanden kan innefatta låga eller uteblivna löner, mycket långa arbetsdagar, farliga arbetsmiljöer eller dåliga boendeförhållanden. Begreppet arbetskraftsexploatering används ofta för att beskriva sådana situationer.

6.1 Boende som påtryckning och lön

Bostad utgör ibland en del av lönen och risken för hemlöshet kan användas som en påtryckning^[22]. Företag som exploaterar arbetare och rekryterar i andra länder ordnar ofta med bostad, inte sällan under mycket dåliga förhållanden och till en hög "avgift" som dras direkt från lönen. Resultatet blir ökad kontroll över dem som exploateras, som både får lägre lön och ytterligare ett hot mot sin situation. Om de skulle klaga eller inleda en konflikt med arbetsgivaren riskerar de inte bara lönen utan även bostaden.

6.2 Arbetsexploatering i EU och Östersjöländerna

En EU-rapport från 2018^[23] pekar på ett mönster där arbetstagare från flyktingcenter anställs svart som säsongsarbetare eller praktikanter inom jordbruket, byggbranschen, detaljhandeln, omvårdnadssektorn och andra tjänstesektorer. Rapporten beskriver hur man utnyttjar sårbarheter hos svaga grupper som inte har några val eller resurser för att skydda sina sociala rättigheter och därför tvingas att arbeta oregistrerat. Andra rapporter har även pekat på au-pair-arbete som ett riskområde för utnyttjande. Utländska arbetare som på grund av utgångna arbetstillstånd arbetar olagligt kan lätt utnyttjas. Flyktingar som rekryteras direkt från flyktingförläggningar förstår ofta inte det svenska systemet eller sina rättigheter och är därför möjliga att utnyttja. De kan också ta dåliga anställningar för att uppfylla kraven för uppehållstillstånd. Säsongsarbete är ett annat problem. Där erbjuds ofta tillfälliga arbeten på företag som inte betalar socialförsäkringsbidrag. Liknande problem uppstår i tjänstesektorn på sommar- och vinterorter.

22. [Erik bor i chefens skjul – så försvann hemlösa ur statistiken, Hem och hyra, Josephine Freje 23 augusti 2021](#)

23. [Mineva, D., & Stefanov, R. \(2018\). Evasion of Taxes and Social Security Contributions. Vitosha Research EOOD \(Center for the Study of Democracy Group, Bulgaria\). September 2018.](#)

De upplägg för svartarbete som observeras i rapporten inom jordbruk, hushållsnära tjänster, byggbranschen, detaljhandeln, transportsektorn, hotell- och restaurangbranschen, barnomsorgen och omvårdnadssektorn är inte nya, men fortgår och bör få uppmärksamhet från berörda myndigheter. Det bör betonas att de som arbetar inom dessa sektorer är särskilt utsatta på grund av att det är branscher med generellt låga löner, låg facklig aktivitet, avtagande statligt skydd och där många arbetstagare migrerar, vilket i sin tur innebär minskade möjligheter för ekonomisk och social integration.

6.3 Exempel på fuskmodeller på svensk arbetsmarknad

I de flesta välfärdsstater är arbetsgivaren ansvarig för att betala försäkringsavgifter och ska därför omedelbart registrera en ny anställd, dela nödvändig information och betala avgifter som är förfallna. Särskilt i länder med höga kostnader för socialförsäkring är arbetsgivare benägna att undvika att betala socialförsäkring genom att dölja sin arbetsgivarstatus. Det finns olika metoder för att dölja vem som är den verkliga arbetsgivaren, inklusive att registrera fristående eller falska mikroföretag, använda brevlådeföretag, bemanningsföretag maskerade som arbetsförmedlingar eller en kedja av underleverantörer som anställer och om-anställer arbetstagare på kort sikt och taktiska konkurser. Andra upplägg involverar gig-plattformar, digitala verktyg, webbplatser och elektroniska pengaöverföringar.

Gemensamt för de olika metoderna för att komma undan skatter, avgifter och riktiga löner är att det rör sig om planlagd avsiktlig brottslighet för att öka arbetsgivarens vinster. Oavsett upplägg hamnar arbetarna som utnyttjas i en mer utsatt situation och samhällets kontroll över gemensamt överenskomna regler och lagar minskar. Den minskade kontrollen innebär ofta en sämre arbetsmiljö, och som konstaterats i Norge finns det ofta kopplingar till andra typer av brottslighet.

6.4 Fusk med utstationeringsintyg

Utstationering är en term som härrör från det så kallade utstationeringsdirektivet från 1996, som tillkom för att förhindra osund konkurrens inom EU. Direktivet reglerar situationer då en utländsk arbetsgivare skickar en arbetstagare till ett annat land för att tillfälligt utföra arbete där (utstationering). När det gäller semester, arbetstid och lägsta lön ska lagarna i det mottagande landet alltid gälla enligt direktivet. Däremot gäller det utsändande landets lagar och regler för lön, försäkringar, sociala avgifter och anställningsdirektiv. Även utländska företag som är baserade utanför EU kan ansöka om att utstationera arbetskraft i Sverige^[24].

Vid utstationeringen ges tillstånd från utsändande land: A1-dokumentet styrker att arbetstagarens sociala avgifter och lön betalas. Dokumenten är juridiskt bindande för alla andra medlemsstater så länge de inte har dragits tillbaka eller förklarats ogiltiga av medlemsstaten där de har utfärdats. I praktiken kan medlemsstaten dit arbetstagarna utsänts inte beivra även uppenbara missförhållanden om den institution som utfärdade A1-intyget inte är villig att dra tillbaka det. Som ett resultat av det är det svårt för myndigheterna att ifrågasätta giltigheten av A1-intyg, och sådana ansträngningar kräver större samarbete mellan länderna än vad som finns idag. Dessutom kan myndigheterna vanligtvis inte kontrollera om den uppgivna anställningen matchar det faktiska arbetschemat för utstationerade arbetstagare i mottagande medlemsstat^{[25][26]}. Det finns gott om uppgifter om förfalskade A1-intyg som presenteras vid platsinspektioner.

Ett problem för de människor som exploateras inom ramen för utstationering är att de står rättslösa om brott mot direktivet upptäcks vid olycka eller sjukdom. Försäkring är inte betald i hemlandet och de tillhör inte heller det svenska sjukförsäkringssystemet trots arbete i Sverige. Även om ett fall går till rättegång är det inte säkert att betalning för sjukvård och sjuklön kommer att ingå. Tvister tar dessutom tid att lösa och under tiden står brottsoffret utan skydd. Utstationerade arbetare har inte heller en självklar plats i svenska fackföreningar och omfattas inte av kollektivavtal.

24. [Arbetsmiljöverket \(hämtad 2023\), Utstationering](#)

25. [Byggvärlden, Systematiskt fusk enligt Byggnads uppföljande granskning \(25 januari 2022\)](#)

26. [Byggmarknadskommissionen, Byggmarknadskommissionens slutrapport 2022](#)

7. Fallbeskrivningar

Under september till november 2022 intervjuade vi medborgare från Östersjöländerna om deras situation i Sverige, som en del i arbetet med den här rapporten. Fallbeskrivningarna nedan är sammanfattningar av de intervjuerna. Alla namn som anges är pseudonymer och situationerna beskrivs på ett sådant sätt att personer inte ska kunna identifieras.

Lech, 47 år, Polen, snickare, egenföretagare

Lech har arbetat som hantverkare i Sverige i snart 30 år. Först som anställd av ett polskt bemanningsföretag, sedan med olika anställningar på svenska företag för att slutligen starta egen firma. Han har erfarenhet av att arbeta svart, vitt och grått och säger att det svåraste har varit att lära sig svenska regler och ta sig igenom byråkratin med samordningsnummer och folkbokföring. Han nämner banker och bankkonton som särskilt problematiska, även när han fortfarande var anställd med kontrakt. Bilden som Lech förmedlar är att det är lättare att arbeta svart eller ha ett eget företag än att göra rätt som vanlig arbetare. Lech är numera bosatt i Polen igen men har uppdrag motsvarande heltidsarbete i Sverige. Han har socialförsäkringar och sjukförsäkringar via egen firma i Polen, en organisationsform som ungefär motsvarar förenklat aktiebolag i Sverige. Alla arbeten faktureras från den egna firman. Han är nöjd med sin situation men tycker att kontrollen av byggarbeten borde vara hårdare och att myndigheterna skulle ha mer omfattande och lättillgänglig information på fler språk. Det är lättare nu när han kan svenska och han kan få hjälp av svenskar han känner om någonting skulle krångla.

Jonas, 27 år, Estland, byggarbetare, sjukskriven

Jonas kom till Sverige via en privat estnisk arbetsförmedlare som också var ett bemanningsföretag. Bemanningsföretaget hyrde ut ett arbetslag till ett bolag som både hade en estnisk och en svensk del. Det estniska bolaget fungerade som underentreprenör till en större svensk koncern som bygger villor, och tecknade även självständiga kontrakt för renovering och ombyggnad. Bolaget som anställde Jonas gjorde det i enlighet med utstationeringsdirektivet och företaget uppgav att de betalade sociala avgifter samt försäkring enligt estniska regler. Den utlovade lönen låg något högre än en estnisk byggarbetarlön men under en svensk kollektivavtalslön.

Efter några månader i Sverige råkar Jonas ut för en svår arbetsolycka som leder till akuta insatser och en längre sjukhusvistelse. Flera högt specialiserade operationer följer på de akuta åtgärderna. Olyckan ger Jonas permanent nedsatt rörelseförmåga och han kommer inte att kunna arbeta inom hantverk i framtiden. När Jonas kontaktar företaget vägrar det kännas vid honom och menar att arbetet är avslutat. Vidare uppdragas att företaget inte betalat försäkringar eller sociala avgifter som utlovat.

Den estniska staten betalar trots det för de svenska sjukvårdsinsatserna men Jonas är osäker på om han kommer att bli återbetalningsskyldig.

Jonas tar under sin sjukhusvistelse kontakt med ett fackförbund inom LO. Fackförbundet säger att de inte kan göra något eftersom han inte är medlem men tipsar om att ta kontakt med Solidariska Byggare, som organiserar byggare från alla länder, oavsett uppehållstillstånd. Organisationen är ansluten som medlem till Stockholms lokala samorganisation (LS) av SAC. Solidariska Byggare försöker driva fallet gentemot både det estniska bolaget och den svenska huvudentreprenören. Utredningen av arbetsplatsolycka läggs ned. Fallet utreds inte heller vidare av polisen. Jonas säger att han hellre stannar i Sverige i förhoppningen om att få mer kvalificerad vård och rehabilitering än vad akutsjukvården i Estland erbjuder en oförsäkrad person. Han bor nu inneboende hos svenska vänner och saknar helt inkomst. Jonas känner inte till någon organisation som skulle kunna stödja honom i hemlandet.

Jonas upplevelse är att det är svårt att som utländsk arbetare få reda på de svenska arbetsmarknadsreglerna och att få information om hur samhället fungerar. Han säger också att han nästan helt saknar juridisk hjälp, bortsett från den han fått från en relativt liten fackförening som stöttat honom, trots sina begränsade resurser. Han säger vidare att den svenska byråkratin för att få uppehållstillstånd, samordningsnummer och sociala rättigheter är svårförståelig och han har en känsla av att aldrig få ett klart ja eller nej.

Sworak, 58 år, Polen, hantverkare, sjukskriven

Sworak har varit i kontakt med Räddningsmissionen sedan 2020 då han kontaktade organisationen för råd och stöd. Sedan vintern 2021 har Sworak drabbats av ett allvarligt sjukdomstillstånd och levt i en ohållbar situation. Sjukdomen har medfört kraftigt nedsatt rörelseförmåga, allmänt försämrat somatiskt tillstånd och infektionskänslighet. Tillståndet befaras vara varaktigt och arbetsförmågan permanent nedsatt.

Sworak har under många år arbetat i Sverige och har enligt egen uppgift svag anknytning till Polen, han har heller inte någon familj. Till en början arbetade Sworak med vita arbeten med kontrakt, men efter att han drabbats av sjukdomen hamnar han alltmer under svarta, kontraktslösa förhållanden. Efter den senaste sjukhusvistelsen arbetade Sworak i utbyte mot kost och logi och bodde hos arbetsgivaren i en utkyld friggebod utan rinnande vatten och el.

Enligt jurister med insyn i fallet kan Sworak räknas som fastboende och har genom arbete i Sverige också rätt till ersättning från Försäkringskassan. Fallet med Sworak skulle kunna drivas vidare som ett civilrättsligt fall gentemot de företag som anställt honom samt som ett förvaltningsärende för att klargöra hans juridiska status. Resurser för att driva fallet saknas dock. Fackföreningar är inte intresserade av att driva fallet på grund av dess komplexitet och att det arbetsrättsliga ligger flera år bakåt i tiden med oklara anställningsförhållanden. Fallet betraktas inte heller som brottsligt av polisen.

Billy, 52 år, Litauen/Moldavien, städare

Billy är det som kallas tredjelandsmedborgare, han kommer ursprungligen från Moldavien och har permanent uppehållstillstånd i Litauen. Han kom till Sverige för cirka tre år sedan i jakt på arbete och har arbetat tillfälligt inom gig-ekonomin som reklamutdelare och matbud. Det senaste året har Billy arbetat som städare med ett

vitt kontrakt som på pappret gäller 75 procent med en lön betydligt under gällande kollektivavtal för städbranschen. I praktiken arbetar Billy 10–12 timmar om dagen 6 dagar i veckan utan övertidsbetalning eller semester. Billy är beroende av arbetet och hans civilrättsliga/juridiska status är mer osäker än en EU-medborgares. Billy talar bra engelska och bor inneboende i andra hand. Hans mål är att få stanna i Sverige och han föredrar att inte ha en konflikt med arbetsgivaren som gör att han riskerar arbetet och därmed ett permanent uppehållstillstånd i Sverige. De långa dagarna gör det svårt för Billy att söka andra arbeten och att lära sig svenska.

Maya, 26 år, Polen, städare

Maya kom tillsammans med sin före detta pojkvän till Sverige för fyra år sedan. Pojkvännen hade arbete och de levde under flera år på hans lön. Maya har studerat och arbetat extra inom restaurangbranschen. Sedan ett par år lever hon ensam och försörjer sig som städare. Det senaste året har hon arbetat på ett kontrakt som hon trodde vara vitt, timmarna har varierat och arbetsplatserna har varit både kontor och privatbostäder. Lönen ligger under kollektivavtalslön. När arbetsgivaren bad Maya gå upp i tid bad Maya om ett nytt kontrakt samt att få sina lönespecifikationer. Arbetsgivaren gav då beskedet att det inte fanns något mer arbete och slutade sedan att svara i telefon. När Maya kollar upp företaget på skattemyndigheten visar det sig att de inte betalat skatt för några anställda. Maya söker i dagsläget juridisk hjälp för att försöka driva in den obetalda skatten som företaget är skyldig henne. Hon talar god svenska men tycker ändå att det är svårt att förstå alla regler som omfattar henne som EU-medborgare. Genom att hon saknar vit inkomst, fast boende och därmed uppehållsrätt kan hon inte fortsätta de påbörjade studierna till undersköterska. Maya är tveksam till att polisanmäla företaget och tror inte heller att det skulle förbättra hennes situation. I första hand vill hon ha ett nytt vitt arbete.

Alexandrs, 33 år, Lettland, elektriker

Alexandrs kom till Sverige efter att ha svarat på en annons om arbete för elektriker i Sverige, vilket han har grundläggande behörighet för. Han hade dålig ekonomi och skulder, och var i desperat behov av en inkomst. Arbetet som utlovades över telefon var bättre betalt än de arbeten som fanns tillgängliga för honom hemma. Väl i Sverige visar det sig att arbetet som skulle vara i Stockholm flyttats till Borås, dit Alexandrs körs efter kontakt med det anställande företaget på telefon. I Borås inkvarteras Alexandrs i en byggbarack tillsammans med andra arbetare från olika håll i Europa. Den som organiserar arbetet tar hand om Alexandrs ID-kort under förevändningen att det krävs av svensk byråkrati att han registrerar sig. Alexandrs arbetar under ett par veckor med helt andra uppgifter än de förespeglade, det handlar om industriell lagerförpackning och lego-tillverkning. När den första lönen ska betalas ut är den betydligt lägre och i kontanter, avdrag har gjorts med hänvisning till boende och resa.

Alexandrs lämnar boendet och arbetet och söker sig till Göteborg där han får hjälp med härbärg och att upprätta en polisanmälan. Polisen i Göteborg rubricerar ärendet som möjligt bedrägeri och överlämnar ärendet till polisen i Borås och lovar att höra av sig inom en månad om inte arbetsbelastningen är för stor. Alexandrs väljer att resa hem igen, han ser inte poängen med att driva en osäker anmälan samtidigt som han saknar inkomst.

8. Grannländernas situation

Våra grannländer Finland, Norge och Danmark har alla kommit längre i arbetet mot arbetslivsexploatering, något som också konstateras i delbetänkandet av Delegationen mot arbetslivskriminalitet, som förhåller sig positiv till många av de skarpare åtgärderna som grannländerna vidtagit^[27].

Nedan beskriver vi översiktligt vad våra grannländer har vidtagit för åtgärder mot exploatering inom arbetslivet. Styckena om Finland och Norge vilar tungt på Bygghandelskommissionens rapport Grannländers arbete mot arbetslivskriminalitet inom bygg- och anläggningssektorn från 2021 som är den mest genomgripande redogörelsen för hur två av våra närmaste grannländer arbetat mot exploatering av utländsk arbetskraft^[28].

8.1 Finland

Finland har en arbetsmarknadsstruktur som i stort liknar Sveriges med tre stora huvudorganisationer och fackförbund inom dessa, samt huvudorganisationer för arbetsgivare uppdelade efter ägarform. Finska regeringen har en mycket mer aktiv roll än den svenska under avtalsrörelser. Staten deltar inte bara som arbetsgivare för de statligt anställda, utan betraktas också som en aktör som garanterar stabiliteten på arbetsmarknaden. Därför ingår ofta inkomstpolitiska avtal som innehåller helhetsöverenskommelser om löner, ekonomisk politik och skattefrågor i avtalsförhandlingar. Parterna i dessa avtal är de centrala arbetsmarknadsorganisationerna, andra intresseorganisationer samt i de flesta fall även staten och Finlands centralbank. Inkomstpolitiska avtal fungerar som ramar och riktlinjer för de kollektivavtal som träffas på lägre nivåer.

Även i Finland skapar oegentligheter inom bygg- och anläggningsbranschen oro. Oegentligheterna är kopplade till utländsk arbetskraft och utländska företag, men som i Sverige och andra länder möjliggörs de ofta genom olika slags samarbeten med inhemska aktörer. På grund av snabbfärjor mellan Tallinn och Helsingfors finns det dagspendling mellan de två huvudstadsområdena och det bor cirka 50 000 estniska medborgare i Finland. Trots att Estland har haft en god ekonomisk utveckling sedan självständigheten för 30 år sedan, är lönenivån fortfarande betydligt lägre i Estland än i Finland. Estnisk arbetskraft välkomnades i Finland redan före EU-utvidgningen 2004

27. Delegationen mot arbetslivskriminalitet (2022), SOU 2022:36

28. Jeppson, H. (2021). Grannländers arbete mot arbetslivskriminalitet inom bygg- och anläggningssektorn. En underlagsrapport till Bygghandelskommissionen. Oktober 2021.

och idag finns det många estniska medborgare och ryska medborgare med permanent uppehållstillstånd i Estland som arbetar i Finland.

8.1.1 Ocker

Enligt finsk lag kan utnyttjandet och exploatering av arbetstagare definieras som ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Rubriceringen är avsedd att tillämpas på fall där arbetstagare utnyttjas i arbetet på ett sätt som strider mot allmänt bindande kollektivavtal, med låga löner och långa arbetsdagar, men som inte uppfyller kraven för människohandel. När en arbetarskyddsinspektör upptäcker diskriminering kan arbetsgivaren få en uppmaning om att rätta till det. Om arbetsgivaren inte följer uppmaningen överför inspektören ärendet till Arbetarskyddsmyndigheten för avgörande. Myndigheten kan fatta ett beslut som är förpliktande för arbetsgivaren och kan också göra en polisanmälan om brott mot bestämmelsen om ockerliknande diskriminering. En fällande dom kräver att arbetstagarens ekonomiska trångmål eller annars trängda läge, beroendeställning, oförstånd, lättsinne eller okunnighet utnyttjats. Mellan 2010 och 2018 registrerade den finländska polisen enligt Statistikcentralen 321 anmälningar av ockerliknande diskriminering, och anmälningarna kom ofta från Arbetarskyddsmyndighetens inspektörer. I enbart 35 fall resulterade det i en fällande dom. Om domstolen anser att en för låg lön uppfyller rekvisit för diskriminering i arbetslivet är domen nästan utan undantag enbart några hundra euro i böter.

8.1.2 Inkomstregistret

Inkomstregistret är ett viktigt verktyg för att bekämpa grå ekonomi, oskäligt låga löner och regelfusk i Finland. Sedan 2019 måste alla utbetalda löner, naturaförmåner, arvoden, arbetsersättningar och andra inkomster anmälas till inkomstregistret. Från 2020 ingår även uppgifter om utbetalda pensioner och sociala förmåner. Det är inte längre möjligt att anmäla inkomstuppgifter separat till olika myndigheter, utan samma uppgift anmäls på en och samma gång till alla myndigheter, vilket gör det svårt för uppgiftslämnaren att redigera uppgifterna för olika myndigheter. En skillnad mot det svenska systemet med månatliga arbetsgivardeklarationer är att anmälningarna till inkomstregistret är kopplade till varje betalning. Inkomstregistret ska rapporteras i realtid.

8.1.3 Personbeteckning

En person som är medborgare i ett annat land och kommer till Finland för att arbeta måste ansöka om en personbeteckning. När en arbetstagare får en personbeteckning får han eller hon samtidigt ett skattenummer. En utländsk medborgare kan ansöka om en finländsk personbeteckning genom att personligen besöka magistraten eller Skatteförvaltningen på vistelseorten i Finland. Personbeteckning är i sin tur en förutsättning för att söka ett skattenummer vilket gör det möjligt att få en vit lön till ett lönekonto.

8.1.4 Beställansvarslagen

Beställansvarslagen i Finland skiljer sig från den svenska lagen om entreprenörsansvar för lönefordringar. Syftet med den finska lagen om beställarens ansvar är att främja lika konkurrens mellan företag och att säkerställa att anställningsvillkor efterföljs på arbetsmarknaden. Lagen gäller för alla branscher där man använder underleverantörer eller inhyrd arbetskraft. Lagstiftningen bygger på att beställare är skyldiga att säkerställa att avtalsparterna uppfyller sina lagstadgade förpliktelser genom att begära in de olika handlingar som nämns i lagen innan ett avtal ingås.

8.1.5 Offentlig upphandling

Nationell strategi för offentlig upphandling 2020 i Finland är en strategi bestämd av den finska regeringen. Den innehåller metoder för hur upphandlande myndigheter ska kunna undvika att främja den grå ekonomin. Bekämpandet av grå ekonomi inom byggbranschen ska ske genom utbyte av god praxis och genom pilotprojekt. Rådgivningsenheten för offentlig upphandling ska dokumentera och sprida dessa metoder. Arbets- och näringsministeriet samordnar också pilotförsök som utförs på byggarbetsplatser. Enligt den finska upphandlingslagen kan man utesluta en anbudsgivare från ett upphandlingsförfarande på grund av tidigare försummelse av samhällliga plikter, såsom skattefusk eller bristande betalning av sociala avgifter.

8.2 Norge

Norge försöker medvetet^[29] att i första hand använda arbetskraft från den gemensamma EU/EES-arbetsmarknaden. Över 80 procent av dem som kom för att arbeta i Norge är medborgare i ett europeiskt land. Även om Norge inte är medlem i EU omfattas man genom EES-avtalet av samma regler om fri rörlighet för personer och tjänster som EU:s medlemsstater. Det innebär till exempel att Norge har samma skyldigheter att genomföra direktivet om utstationering som Sverige.

Andelen arbetare från andra länder i Norge har ökat sedan EU utvidgningen 2004. Mellan 2008 och 2017 ökade andelen utländsk arbetskraft i Norge från 10 procent till 16 procent. Ökningen var särskilt påtaglig inom byggbranschen och redan 2018 fanns det mer än 30 000 utländska byggarbetare som var registrerade för arbete i Norge, de flesta från Polen, Litauen och Rumänien.

I Norge finns det precis som i Sverige en bred enighet politiskt, och mellan parterna på arbetsmarknaden, om att arbetslivskriminalitet är ett omfattande och allvarligt problem. Det finns enligt norska bedömare en tydlig koppling mellan arbetslivskriminalitet och utnyttjande av utländsk arbetskraft, och detta benämns ofta som "social dumping". För att motverka arbetslivskriminaliteten och samla kunskap har det inrättats särskilda arbetslivskriminalitets-center (A-krimcenter) som är ett tvärstatligt

29. Jeppson, H. (2021). Grannländers arbete mot arbetslivskriminalitet inom bygg- och anläggningssektorn. En underlagsrapport till Bygghandelskommissionen. Oktober 2021.

samarbete mellan Skatteverket, Arbetsförmedlingen, Arbetsmiljöverket och Polisen. I Sverige pågår arbetet med att starta upp motsvarande center.

8.2.1 Trusselaktører - hotaktörer

I Norge används uttrycket hotaktörer, som betecknar en individ, en grupp av individer eller en organisation som har en känd avsikt och förmåga att ta över, ändra eller förstöra värden. Begreppet centrala hotaktörer syftar på aktörer med störst potential att kunna skada samhället. När man undersökte 102 hotaktörer som identifierats av A-krimsentren, karakteriserades 80 som hotaktörer och resterande 22 som potentiella hotaktörer. 72 procent var tidigare dömda för brott. Man konstaterade också att 22 procent av hotaktörerna var dömda för våldsbrott och att det fanns kopplingar till fyra kriminella nätverk med omfattande våldsutövning.

8.2.2 Lönestöld

Norge har under 2022 infört en ny lag för att motverka "lønnstyveri", eller "lönestöld". Fram tills dess kunde anställda i Norge, precis som i Sverige, kräva sin lön i domstol om de inte fått den lön som lovats. Det innebar samma problem med att själv behöva betala sina juridiska kostnader, att dras in en lång process med oklar utgång och riskera att få betala hela rättegångskostnaden vid förlust. Med den nya lagen är det nu också olagligt för arbetsgivare att lura en anställd på lönen, vilket är en avsevärd skärpning. Lagen är när denna rapport skrivs ännu inte prövad i domstol men det finns förhoppningar i Norge om att den ska avskräcka oseriösa arbetsgivare. En liknande lag har även antagits av ett par delstater i Australien.

8.2.3 Oslomodellen

Oslomodellen är ett försök från Oslo kommun att använda sin roll som offentlig upphandlare för att, som staden uttrycker det "främja ett seriöst arbetsliv", med anständiga arbetsförhållanden och rättvis konkurrens mellan seriösa leverantörer som tar socialt ansvar på allvar. Modellen innefattar mer långtgående krav på leverantörer i upphandlingar än vad som krävs enligt lagen om offentlig upphandling. Modellen finns närmare beskriven i rapporten Grannländers arbete mot arbetslivskriminalitet inom bygg- och anläggningssektorn från Bygghandelskommissionen.

8.3 Danmark

"Social dumping" är ett uttryck som används för att beskriva situationen där utländska företag är belägna i Danmark men inte följer danska lagar och regler, eller när utländska arbetare arbetar i Danmark utan de obligatoriska juridiska dokumenten eller under olagliga omständigheter. Det finns ingen studie av omfattningen av detta problem enligt Delbetänkande av Delegationen mot arbetslivskriminalitet. Danmark har haft en strejk av utstationerade byggarbetare där många var från Polen. Grundkravet var att utstationerades löner ska ligga på dansk kollektivavtalsnivå. I Danmark infördes brottet "människoutnyttjande" förra året. Brottet har likheter med de svenska bestämmelserna om människohandel och människoexploatering. För straffansvar krävs att en åtgärd har vidtagits i syfte att utnyttja en person i "arbete

under uppenbart orimliga villkor” och i den danska propositionen anges att det som utgångspunkt är tillräckligt att den utnyttjade får mindre än 50 procent av lägsta lönen i branschen för att sådana villkor ska anses föreligga. Danmark har liknande myndighetssamarbete som Sverige men går i vissa fall längre, i synnerhet i de två insatser som beskrivs nedan.

8.3.1 Fond för utstationerede

Arbejdsmarkedets Fond for Udstationerede är en självständig och självägd fond som administreras av Arbejdsmarkedets Tillægspension, en tjänstepensionsleverantör i Danmark. Fonden syftar till att säkerställa att utstationerade arbetstagare får korrekt lön i situationer där arbetsgivaren inte betalar avtalsenlig lön trots påtryckningar från arbetstagaren eller en arbetstagarorganisation. Fonden finansieras gemensamt av danska arbetsgivare och utländska tjänsteleverantörer som utstationerar arbetstagare till Danmark. En förutsättning för en utbetalning är att lönefordran har fastställts genom dom eller förlikning i Arbetsdomstolen eller genom skiljeförfarande. Fonden kombineras med en typ av svartlistning där de företag som har gett upphov till en utbetalning från fonden under de senaste 36 månaderna listas på en webbsida.

8.3.2 Register för företag med utstationerade arbetare

Sedan den 1 maj 2008 finns det i Danmark ett register över utländska tjänsteleverantörer (RUT), vilket syftar till att ge en överblick över utstationerade företag i landet och säkerställa efterlevnaden av arbetsmiljö- och skattelagstiftning, samt främja arbetsmarknadens intressen. En anmälan till RUT måste göras innan arbetet påbörjas, och även utländska egenföretagare utan anställda måste anmäla sig till RUT om de tillhandahåller tjänster inom riskbranscher, inklusive byggbranschen. Anmälningsuppgifter inkluderar verksamhetens namn, adress och kontaktinformation, utstationerade arbetstagares identitet, utstationeringens varaktighet och platsen där arbetet ska utföras. Arbejdstilsynet ansvarar för tillsyn av anmälningen, och överträdelser av anmälningsplikten kan rapporteras till polisen och Skattestyrelsen. Vid anmälan inom byggbranschen ges automatisk information om danska arbetsmiljöregler.

9. Myndigheternas arbete mot exploatering i Sverige

Utöver lagen om människoexploatering, som riksdagen beslutade om 2018, har regeringen vidtagit flera åtgärder för att motverka arbetslivskriminalitet och att företag som medvetet fuskar uppnår konkurrensfördelar. Man har gett myndigheter i uppdrag att samverka mot arbetslivskriminalitet. Man har också infört ett entreprenörsansvar i bygg- och anläggningsbranschen för att motverka osund konkurrens. *Arbetet sammanfattas i Nationell strategi mot arbetslivskriminalitet*^[30].

Regeringen har gett Arbetsförmedlingen, Arbetsmiljöverket, Ekobrottsmyndigheten, Försäkringskassan, Jämställdhetsmyndigheten, Migrationsverket, Polismyndigheten, Skatteverket och Åklagarmyndigheten ett förstärkt uppdrag att samverka för att motverka arbetslivskriminalitet. Uppdraget inkluderar också att Arbetsmiljöverket, Polismyndigheten och Skatteverket ska inrätta regionala center mot arbetslivskriminalitet, där övriga samverkande myndigheter ska ansluta sig successivt, dock senast i slutet av 2023. Detta syftar till att skapa ett gemensamt arbete mot arbetslivskriminalitet och förbättra det regionala samarbetet mellan de olika myndigheterna.

Regeringen har även gett ett uppdrag om myndighetsamverkan för att motverka organiserad brottslighet och penningtvätt.

9.1 Socialtjänsten

Socialtjänsten har genom vistelsedirektivet ansvar för att motverka akut nöd för alla människor som vistas i en kommun. I fall som gäller människohandel samarbetar socialtjänst med regionkoordinatorer och polis med att ta fram säkra boenden och stöd till uppehälle. När det gäller exploatering, där frågan ofta är mer oklar juridiskt, finns det inte lika klara direktiv till socialtjänsten.

Sedan augusti 2022 finns möjligheten för socialsekreterare att vid misstanke om exploatering ansöka direkt till migrationsverket för en månads betänketid med tillfälligt uppehållstillstånd, utan att en förundersökning måste inledas^[31]. Alla kommuner har dock inte skapat rutiner för ansökan när rapporten skrivs.

30. [Regeringskansliet, A2022/00996, Nationell strategi mot arbetslivskriminalitet \(2022\)](#)

31. Sveriges Rikes Lag (2022:1015).

9.2 Nationella Stödprogrammet, NPS

Nationella Stödprogrammet (NSP) är ett stödprogram som tillhandahåller stöd till personer som är utsatta för människohandel och exploatering. Programmet drivs av plattformen Civila Sverige mot människohandel och finansieras idag av Jämställdhetsmyndigheten. NSP syftar till att tillhandahålla individuellt anpassat stöd och en förbättrad livssituation för de utsatta. Det kompletterar stödinsatser som erbjuds enligt Manual vid misstanke om människohandel (MMM) och Återvändandeprogrammet.

9.3 Regionkoordinatorer

Runt om i landet finns särskilda regionkoordinatorer som kan erbjuda praktisk konsultation och vägledning i ärenden som rör människohandel. De är anställda inom socialtjänsten och utgör en del av den nationella samordningen mot prostitution och människohandel. Regionkoordinatorerna fungerar som stöd till Jämställdhetsmyndighetens nationella uppdrag som rör prostitution och människohandel för alla ändamål. Arbetsuppgifter för en regionkoordinator består bland annat i att ge metodstöd till myndigheter, genomföra utbildningsinsatser, delta i myndighetsgemensamt arbete mot exploatering och människohandel, ge stödjande insatser till utsatta utifrån lokala förutsättningar, vara kontaktperson för Återvändandeprogrammet Människohandel Prostitution samt bedriva uppsökande arbete.

Regionkoordinatorerna ingår i Nationella Metodstödet Människohandel och i regionala spetsgrupper som Länsstyrelserna samordnar^[32].

32. [Jämställdhetsmyndigheten \(JÄMY\)](#), Regionkoordinatorer

10. Fackföreningarnas roll

Medlemskap i fackförening är inte en självklarhet för någon som arbetar svart och saknar kunskaper om den svenska arbetsmarknaden. Fackets syn på dem som arbetar svart varierar och den kriminella exploateringen är en utmaning för den svenska arbetarrörelsen.

Cirka 60 procent av alla arbetare i LO-yrken är medlemmar i en fackförening och den svenska fackföreningsrörelsen anses vara stark sett till anslutningsgrad även om andelen organiserade arbetare sjunkit de senaste 20 åren. Den svenska modellen bygger på breda överenskommelser mellan arbetsgivarorganisationer och fackförbund i kollektivavtal, vilka har setts som ett så starkt skydd att minimilöner och andra politiskt beslutade arbetsmarknadslag inte behövs. Förhandlingar och konflikter direkt mellan arbetsgivare och arbetstagare är mer sällsynta i Sverige än i andra länder i EU vilket anses bero på den svenska modellen^[33].

10.1 LO – Landsorganisationen och svartarbetet

Människorna som intervjuats i denna rapport arbetar framför allt inom yrken som representeras av byggförbunden samt transport-, hotell- och restaurang-facken. I LO-rapporten *Arbetslivskriminalitet: Kampen för ordning och reda*^[34] skriver författarna att branscher där arbetslivskriminalitet förekommer ofta kännetecknas av riskfaktorer som låg facklig organisationsgrad, hög tidspress, hög personalintensitet, egenföretagande och dålig arbetsmiljö. Ju skevare maktfördelningen är mellan arbetstagare och arbetsgivare, desto större är risken för exploatering. Rapporten menar att det inte är en slump att många av de branscher som är mest utsatta sysselsätter många utländska arbetstagare, ungdomar och personer med visstidsanställningar eller säsongarbete. När arbetstagaren har svårt att få fotfäste på arbetsmarknaden eller tillvarata sina rättigheter ökar risken för utnyttjande.

Rapporten pekar på flera faktorer som bidragit till dagens situation och föreslår precis som riksrevisionen ett stärkt och fördjupat samarbete mellan olika myndigheter som arbetar mot problemet. Det är viktigt, menar rapporten, att säkerställa att det inte lönar sig att utnyttja arbetstagare, vilket ska ske genom att fler oseriösa arbetsgivare fälls.

33. Erik Sjödin (2019) *Arbetsmarknadens skuggsida – rättsföljder vid för låga löner*, Juridikum 2019-20 NR 3

34. Magro, L. (2022). *Arbetslivskriminalitet: Kampen för ordning och reda*. ISBN 978-91-566-3553-3

Rapporten menar också att dagens system för arbetskraftsinvandring är felkonstruerat och skapar ett klart underläge för arbetstagaren. Reglerna för arbetskraftsinvandringen bör i stället skärpas för att stödja arbetstagaren, bland annat genom att arbetsmarknadsprövningen återinförs och arbetstillstånd ges endast för heltidsjobb. Vidare menar rapporten att offentlig upphandling också bidrar till osund konkurrens, då det ofta är det lägsta priset som är avgörande vilket gör att kostnader hålls nere på bekostnad av bra arbetsvillkor och arbetsmiljö. Därför föreslår man nya riktlinjer för att se till att det inte finns för många underleverantörer inblandade i upphandlingar, samt att det införs en svart lista för oseriösa arbetsgivare. Det som inte finns i rapporten är skydd och stöd åt brottsoffer, de som exploateras. Inte heller öppnar rapporten för att använda fackliga åtgärder eller att inkludera de utnyttjade men icke anslutna arbetarna i facklig verksamhet.

10.2 Byggnads

På Byggnads kongress 2022^[35] konstateras att byggbranschen har stora problem med att utländska byggnadsarbetare blir utnyttjade genom sämre lön och anställningsvillkor. Region Gävle-Dala framförde en motion där man vill att förbundet ska undersöka möjligheten att anställa ett antal personer som talar flera språk och kan rekrytera utländska byggnadsarbetare. Förslaget är att projektet ska pågå under fyra år och att Byggnads ska utreda möjligheten att finansiera insatsen. Motionen bifölls genom stöd från ombudsmän trots att förbundsstyrelsen avslagit^[36].

I dokumentet *Tillsammans bygger vi framtiden – Vision 2030*^[37], som upprättades efter Byggnads kongress 2022, finns en viljeriktning att inkludera fler utländska arbetare i facket. Där uttrycks ambitionen att genomföra en inventering och utveckla strategier för att säkerställa att utländsk arbetskraft på svenska byggarbetsplatser arbetar enligt kollektivavtal. Byggnads ska fokusera på att upprätthålla och skapa kollektivavtal med arbetsgivare som använder utländsk arbetskraft. Det ska finnas en person på ansvarig central nivå och ett nätverk med regionalt ansvariga som arbetar för målgruppen. Arbetarna ska känna sig välkomna och identifiera sig med Byggnads representanter, som ska ha erfarenhet av området och kunna kommunicera på flera språk. Syftet är att även utländska arbetare ska känna sig trygga med att bli medlemmar i Byggnads och våga kontakta facket vid konflikter.

10.3 Fackligt center för papperslösa

Fackligt center för papperslösa (FCFP)^[38] är en förening för fackligt arbete bildad av LO och TCO samt ett antal fackliga branschorganisationer, och har till syfte att hjälpa och stötta papperslösa arbetstagare på den svenska arbetsmarknaden.

FCFP uppskattar att det finns mellan 30 000 och 50 000 papperslösa arbetare bara i Sverige, och att de befinner sig i en mycket sårbar position. Det är inte ovanligt att

35. [Byggnads, Motioner och utlåtanden \(2022\)](#)

36. [Byggnadsarbetaren, Satsning på att värva utländsk arbetskraft \(2022\)](#)

37. [Byggnads, Kongresshandlingar \(2022\), Byggnads 2030](#)

38. [Fackligt Center för papperslösa](#)

den som är papperslös, trots att lönen ligger långt under den kollektivavtalade inte får betalt alls. FCFP har begränsade medel, men med ideellt arbete har man drivit mål åt arbetare som inte annars kan få facklig representation och juridisk hjälp.

10.4 Solidariska byggare

Solidariska Byggare beskriver sig på sin hemsida^[39] som en del av Stockholms byggsyndikat inom Svenska Arbetares Centralorganisation (SAC)-syndikalisterna. Fackföreningen består av arbetare med olika bakgrund, och har en stor andel anslutna EU-medborgare, arbetskraftsinvandrare från icke-EU-länder och papperslösa. Målet för föreningen är att skapa värdiga villkor för alla byggnadsarbetare i Stockholm och de har hanterat fackliga ärenden även där vita kontrakt saknas.

Solidariska byggare erbjuder tolkhjälp på flera språk, däribland ryska och spanska, och har många medlemmar som kan hjälpa till med ytterligare språk vid behov. De fackliga insatserna är fokuserade på att reglera relationen mellan arbetsköpare och arbetare och lämnar frågan om medborgarskap och migrantstatus till staten. De flesta ärenden som Solidariska byggare driver handlar om utebliven lön, andra om plötsliga uppsägningar, arbetsplatsolyckor och reseersättningar. Solidariska byggare har drivit och vunnit tiotals fall, både genom direkt förhandling och genom beslut i domstol.

Utmaningen för Solidariska byggare är att SAC är en relativt liten organisation med små resurser, och vars principer bygger på medlemmarnas självorganisering utan avlönade fackliga ombud. Det gör att komplexa ärenden blir en stor belastning och att de bara kan ägna sig åt ett begränsat antal ärenden.

39. [Solidariska Byggare](#)

11. Den idéburna sektorn

Idéburna organisationer med öppet socialt arbete är ofta de som möter de allra mest utsatta, de människor som på olika sätt hamnat utanför samhällets trygghetsnät. De når människor som är oroliga över att ha kontakt med myndigheter av olika skäl, det kan handla om uppehållstillstånd eller oro över att själv ha begått något brottsligt genom svartarbete. Andra söker stöd på grund av hemlöshet och brist på pengar till mat.

De idéburna organisationerna bedriver också påverkansarbete och genomför egna utredningar. I rapporten *Modernt slaveri i Sverige*^[40] av Frälsningsarmén beskrivs till exempel ett av Sveriges största fall av människoexploatering i modern historia, som skedde i augusti 2021. En arbetsgivare förde omkring 50 personer från Bulgarien till Sverige för att utnyttjas för bärplockning i Älvsbyn. En insats initierades av polisen och socialtjänsten i norra Sverige, men endast en liten del av de rekryterade personerna identifierades av myndigheterna som brottsoffer. Frälsningsarméns traffickingcenter Safe Havens och advokatbyrån Brottsbyrån erbjöd praktiskt stöd och juridisk information till 35 av de cirka 50 bulgarerna när de blev strandsatta i Stockholm i väntan på att kunna återvända hem.

Frälsningsarmén blev tillkallad för att ge socialt- och juridiskt stöd till offren tillsammans med socialtjänst och regionkoordinatör. De utsatta fick samtala med jurist och Safe Havens och det framkom att 33 av de 35 utsatta ville polisanmäla.

I fallet i Älvsbyn identifierade Frälsningsarmén ett antal brister i den svenska statens hantering. Det fanns otillräckliga kunskaper och brist på förberedelser hos de ansvariga myndigheterna. Regionkoordinatör mot människohandel blev inte hörsammad och stödet från Jämställdhetsmyndigheten var inte tillgängligt. Och eftersom polis och socialtjänst inte identifierade personerna som potentiella offer för människohandel i tid fick de utnyttjade personerna inte tillgång till det svenska skyddssystemet enligt Manual vid misstanke om människohandel (MMM)^[41].

40. Frälsningsarmén. (2021). *MODERNT SLAVERI I SVERIGE – med erfarenheter ur ett nordiskt perspektiv En lägesrapport från Frälsningsarmén om arbetskraftsexploatering.*

41. Jämställdhetsmyndigheten (JÄMY) (2022), *Manual vid misstanke om människohandel*

11.1 Plattformen Civila Sverige mot människohandel

Plattformen mot människohandel är en partipolitiskt och religiöst obunden ideell organisation som utgår från de mänskliga rättigheterna^[42]. Plattformen verkar för att motarbeta och förebygga människohandel, och för att människor utsatta för människohandel, människohandelsliknande exploatering och prostitution ska få sina mänskliga rättigheter tillgodosedda.

Plattformen arbetar individuellt och strukturellt med fokus på att samordna och kvalitetssäkra insatser som leder till en förbättrad och stärkt situation för de utsatta och deras familjer, samt preventivt med dem som riskerar att bli utsatta.

11.2 Frälsningsarmén - Safe Havens

Frälsningsarmén bedriver idag ett omfattande arbete mot människohandel och exploatering genom bland annat sin verksamhet Safe Havens Traffickingcenter i Stockholm^[43]. Safe Havens arbetar med skydd och stöd i form av juridisk rådgivning till brottsoffer som utsatts för trafficking och exploatering. De har genom den internationella Frälsningsarmén ett stort kontaktnät med avdelningar över hela världen och kan ge stöd även i andra länder. Safe Havens arbetar med kvalificerad traumamedveten omsorg och insatser för dem som utsatts för människohandel eller människoexploatering. Safe Havens driver i regel själva inte arbetsrättsliga exploateringsfall men kan länka till andra aktörer och ger fortsatt stöd för individen att ta sig vidare på andra sätt.

11.3 Stadsmissionen – Crossroads

Crossroads är en öppen verksamhet som drivs av vissa stadsmissioner runtom i Sverige, bland annat Stockholms Stadsmission, Skåne Stadsmission och Linköping Stadsmission^[44]. Crossroads riktar sig till personer som lever i social eller ekonomisk utsatthet och som är EU-medborgare eller tredjelandsmedborgare som saknar svenskt personnummer, och som inte heller har möjlighet att få offentligt biträde eller juridiskt stöd från någon annan aktör. Personalen på Crossroads talar flera språk och kan genom Stadsmissionen erbjuda kvalificerad juridisk rådgivning i frågor som främst rör uppehållstillstånd. I frågor som rör arbetsexploatering och ifall deltagaren inte är med i ett fackförbund samarbetar Stockholms Stadsmission Crossroads med Fackligt Center för papperslösa. Stockholms Stadsmission har också ett särskilt kunskapsteam som arbetar med människohandel och exploatering och som stöttar deltagare som utsatts för bland annat arbetsexploatering.

42. [Plattformen Civila Sverige mot Människohandel](#)

43. [Safe Havens traffickingcenter](#)

44. [Crossroads - Malmö](#)

11.4 Räddningsmissionen

Räddningsmissionen har i många år bedrivit fältarbete i Göteborg och Västra Götalandsregionen med EU-medborgare och personer utanför de svenska trygghetsnäten som målgrupp. I Göteborg finns ett härbärke för målgruppen som drivs i samarbete med Göteborgs stad samt ett socialt center där samma målgrupp ges tillgång till tvätt, dusch och frukost samt möjligheten till kvalificerat socialt stöd på flera olika språk.

Räddningsmissionen driver projektet Tillsammans mot Exploatering, finansierat av Västra Götalandsregionen, inom fältet arbetsexploatering^[45]. Syftet är att arbeta med uppsökande arbete, utveckla metoder för stöd åt individer, bygga nätverk mellan idéburna aktörer, samt lyfta frågan i den allmänna debatten. I verksamheten möter Räddningsmissionen individer som utnyttjas eller riskerar att utnyttjas på arbetsmarknaden, informerar om hur arbetsmarknaden fungerar och ger tips på vad som går att göra för att stärka sina rättigheter gentemot en oseriös arbetsgivare.

När det gäller exploatering i arbetslivet saknar Räddningsmissionen resurser och egen juridisk kompetens att driva fall och föra klienters talan i civilrättsliga rättegångar.

45. [Räddningsmissionen - Exploatering](#)

12. Slutsats och förslag

12.1 Slutsats

De förslag som finns för att förbättra arbetet mot arbetskriminalitet i Sverige handlar främst om ökad kontroll och ökade möjligheter att lagföra dem som exploaterar arbetskraft. Det är i sig viktiga åtgärder, men de kan inte förväntas öka anmälningsbenägenheten hos dem som exploateras, eller ge dem större möjligheter att ersättas ekonomiskt för den skada de lidit. Som det ser ut idag riskerar exploaterad arbetskraft ofta jobb, uppehållstillstånd och bostad om de anmäler en exploaterande arbetsgivare. Om de inte är fackligt anslutna har de heller inga realistiska möjligheter att söka kompensation för utebliven lön eller annan exploatering.

I sin rapport om Sveriges arbete mot trafficking och exploatering skriver GRETA, Europarådets organ mot människohandel, att:

”GRETA är även fortsättningsvis oroade över det låga antalet förundersökningar, åtal och fällande domar i fall som rör människohandel, och särskilt över den nästan fullständiga avsaknaden av fällande domar i fall av människohandel där syftet är exploatering av arbetskraft eller människohandel av barn. GRETA uppmanar åter igen svenska myndigheter att vidta åtgärder för att säkerställa att människohandelsbrott utreds och beivras på ett effektivt vis, så att det leder till proportionella och avskräckande påföljder ...”^[46] (egen översättning)

Det här skrevs 2018 men slutsatserna delas även av denna rapport, som bygger på material från 2022. Vår slutsats är att det arbete som hittills gjorts inte haft någon markant betydelse för vare sig antalet lagförda eller för omfattningen av arbetsexploatering i Sverige.

Vidare konstaterar vi att det saknas kvalificerat stöd för att ge upprättelse åt dem som blivit exploaterade i arbetet. Det finns flera hjälporganisationer vars huvudfokus är stöd till offer för prostitution och människohandel, men sådana insatser är inte i första hand efterfrågade av offren för arbetsexploatering. Det som efterfrågas är mer kvalificerat juridiskt stöd och hjälp i rättsprocesser, samt ekonomiskt stöd för uppehälle under sjukdom och rättsprocess, och för sjukvårdskostnader.

Det finns i dagsläget inga organisationer som kostnadsfritt ger kvalificerat juridiskt och socialt stöd till människor som utsatts för exploatering i arbetet om situationen bedöms vara en arbetsmarknadskonflikt. Med små men betydande undantag

46. [GRETA's Report and Government's Comments, published 8 June 2018](#)

inkluderar inte heller de svenska fackföreningarna arbetare som saknar vita anställningar i sina insatser.

Det här förhållandet bekräftas indirekt i regeringens svar till GRETA, som kom i juli 2022, på frågan om hur offer för arbetsexploatering ska få sina rättigheter tillgodosedda och kunna kräva ersättning för uteblivna löner;

”Den svenska arbetsmarknadsmodellen bygger på reglering av löner och olika arbets- och anställningsvillkor i kollektivavtal mellan sociala parter. Autonomi hos parterna innebär att det är fackföreningarnas och arbetsgivarnas ansvar att säkerställa efterlevnaden av reglerna i kollektivavtalen, inklusive regler om löner.

Om ett offer för människohandel är medlem i en svensk fackförening, kommer fackföreningen normalt att hjälpa till med rättsligt förfarande. Offer för människohandel som inte är medlem i en svensk fackförening kan kräva obetalda löner och vidta rättsliga åtgärder vid den behöriga domstolen. Offer för människohandel kan föra civilrättsliga talan om obetalda löner och sociala avgifter baserat på arbetsrätten... ”^[47]
(egen översättning)

I praktiken konstaterar regeringen att i Sverige får offer för arbetsexploatering inte något rättsligt stöd och har inga faktiska möjligheter att få kompensation eller få tillbaka uteblivna löner – om de inte är med i en fackförening. Svaret klargör inte heller att brottet människoexploatering, där Sverige i dagsläget endast har ett fåtal fällande domar, inte per automatik ger brottsoffren ekonomisk upprättelse.

Vi konstaterar också att även om Delegationen mot arbetslivskriminalitet visserligen uttalar sig positivt om flera av de starkare åtgärder som våra grannländer vidtagit, har man i Sverige inskränkt sig till vad vi betraktar som svagare åtgärder, som myndighetssamverkan, information och något skärpta påföljder.

Några av grannländernas åtgärder som vi vill lyfta fram är Arbejdsmarkedets Fond for Udstationerede^[48] i Danmark som garanterar utstationerad (fackligt ansluten) arbetskraft i Danmark den korrekta lönen genom att ersätta arbetare som inte får betalt, och som är tänkt att kombineras med en svart lista över företag som exploaterar arbetskraft, Oslomodellen med sitt skärpta beställansvar, införandet av begreppet ”lönestöld” i Norge, samt de finska arbetsskyddsinspektörernas rätt att utöver arbetsmiljön också kontrollera sådant som att korrekt lön betalas.

En ytterligare åtgärd som vi ser skulle kunna hjälpa exploaterade arbetare är den finska principen om att betrakta kollektivavtalsmässig lön som en minimilön. Den skulle dock riskera att komma i konflikt med den svenska modellen, vilket i sin tur skulle kunna ha andra, negativa arbetsrättsliga konsekvenser.

Slutligen konstaterar vi – återigen – att det arbete som sker idag mot arbetslivskriminalitet och exploatering saknar det brottsofferperspektiv som man anlägger på bland annat offer för människohandel där syftet är prostitution. Offer för arbetslivsexploatering har mycket små möjlighet att få rätt om de inte är anslutna till ett fackförbund, då det krävs att de stämmer arbetsgivaren civilrättsligt. Incitamenten

47. [Reply from Sweden to the Questionnaire GRETA\(2018\)26_SWE_rep for the evaluation of the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Parties Third evaluation round.](#)

48. [Lov om Arbejdsmarkedets Fond for Udstationerede \(LOV nr 613 af 08/06/2016\)](#)

att anmäla förövare är också otillräckliga, eftersom få fall leder till en fällande dom och en fällande dom i sig inte innebär att brottsoffret kompenseras ekonomiskt.

12.2 Förslag

Utifrån grunden vi lagt i den här rapporten, och de vittnesmål vi tagit del av i de genomförda intervjuerna, har vi en rad förslag för hur arbetet mot arbetsexploatering skulle kunna bli skarpere och bättre omfatta även de exploaterade individerna. Förslagen är mer långtgående än de som finns i regeringens strategi för arbetet mot arbetslivskriminalitet^[49], och vi ser att de skulle kunna förbättra situationen för arbetskraft som exploateras kriminellt, som exploateras i en juridisk gråzon, så väl som för arbetare som riskerar att exploateras i Sverige.

12.2.1 Lär av grannländerna

Utöka rättigheterna för svenska skyddsombud så att de likt de finska har rätt att även undersöka att rätt löner betalas ut. Inför en fond för exploaterad arbetskraft som kombineras med en svart lista över exploaterande företag, som man gjort i Danmark. Det skulle innebära att exploaterade arbetare har möjlighet att kompenseras, vilket skulle öka incitamentet att anmäla missförhållanden, samtidigt som den svarta listan skulle göra det mindre fördelaktigt att utnyttja arbetskraft.

12.2.2 Använd beställarmakten

Oslo kommun bestämt sig för att utnyttja att man är landets näst största upphandlare för att bekämpa arbetslivskriminalitet. I den så kallade Oslomodellen ingår att all arbetskraft måste vara registrerad, att arbetarna ska ha lön motsvarande kollektivavtalsnivå och att man bara i undantagsfall får ha fler underleverantörsled än ett. Om svenska kommuner införde liknande regler skulle det skydda arbetare från att bli exploaterade även i Sverige.

12.2.3 Gör undanhållandet av lön till stöld

En av grannländernas åtgärder vi särskilt vill lyfta fram är den norska om att införa begreppet lönestöld. Lönestöld innebär att det inte bara är ett avtalsbrott att hålla inne med löner, utan ett brott som faller under allmänt åtal. I Sverige skulle det vara ett viktigt steg mot att åtgärda ett av största problemen för exploaterad icke fackansluten arbetskraft. För att få sin rätt är de nu tvungna att stämma den exploaterande arbetsgivaren civilrättsligt, något som i praktiken oftast är ogörligt, och som sällan ens i lyckade fall leder till mer än en förlikning. Om lönestöld vore ett brott som föll under allmänt åtal och som möjliggjorde för den exploaterade att få ut lön som ej betalats, skulle det både ge ökat incitament att anmäla och större möjligheter för utsatta att få sin rätt.

49. [Regeringskansliet, A2022/00996, Nationell strategi mot arbetslivskriminalitet \(2022\)](#)

12.2.4 Gör det blå kortet obligatoriskt

Alla som arbetar i Sverige (förutom gig-arbetare) ska vara försäkrade, och det är arbetsgivarens ansvar att betala de sociala avgifter som ger tillgång till sjukförsäkringarna. Trots det är det ett återkommande problem för exploaterade arbetare att de på olika sätt och i olika grad saknar sjukförsäkringskydd. Om EU:s sjukförsäkringskort, det blå kortet, blir obligatoriskt för utstationerade arbetare vore det ett första steg mot att kunna kontrollera att alla arbetstagare täcks av sjukförsäkring och att avgifter är betalda. På samma sätt borde det vara möjligt att kontrollera att alla som är anställda av svenska företag i Sverige också fått sina sociala avgifter betalda.

12.2.5 För in brottsofferperspektivet.

I stort sett allt arbete mot arbetslivskriminalitet i Sverige ser vi att de drabbades perspektiv saknas, vilket också lyser igenom i de förslag som läggs. Myndigheterna måste få tydliga direktiv att betrakta offer och möjliga offer för människoexploatering som just brottsoffer, och erbjuda dem stöd, även om de inte själva identifierar sig som brottsoffer eller deltar i utredningen.

13. Metod

Rapporten bygger på intervjuer med offer för exploatering, möten med organisationer i Sverige och de övriga Östersjöstaterna samt egen research och sammanfattning av rapporter och betänkanden. Arbetet utfördes mellan april 2022 och april 2023 och slutsatserna hänför sig till vad som var känt under den perioden.

Genom intervjuer och praktiskt stöd till utnyttjade arbetare fick projektet en god bild av vad som efterfrågas av de drabbade själva samt en kvalitativ bild av situationen i flera fall. Projektet har också haft kontakt med en rad aktörer inom den svenska arbetsmarknaden som idéburna och privata konsulter, och biståndsorganisationer i Baltikum och i Norden. Fackliga organisationer har gett sin bild av situationen och projektet har också deltagit i diskussioner med myndigheter inom samarbetet mot människohandel och exploatering.

Projektets målsättning har varit att ge en rättvisande bild utifrån de exploaterade människornas situation och förmedla deras faktiska möjligheter att agera i dagsläget. Intervjuerna genomfördes med öppna frågor och semistrukturerade följdfrågor på temat rekrytering, sjukvård, juridik, situation i hemlandet med flera.

Texterna innehåller källhänvisningar i form av fotnoter på samma sida med ett bärande exempel på varifrån information tagits. Ambitionen har varit att ha källmaterialet lätt åskådligt och tillgängligt i form av länkar till hemsidor eller dokument.

Projektledare och författare har varit Daniel Åman, och redaktör för rapporten är Lars Lovén.

Appendix

1. Kampanjer

Flera kampanjer mot människohandel, prostitution och arbetslivskriminalitet har inletts och avslutats, några pågår och nya är under planering. Informationen om dem kommer från respektive organisations egna presentationer. I fotnoterna finns länkar direkt till insatserna.

Before you go

I dagsläget pågår kampanjen Before you go^[50] där Jämställdhetsmyndigheten informerar om riskerna med att utsättas för arbetsexploatering på flera olika språk.

Rights for All Seasons – Campaign on Seasonal Workers

European Labour Authority (ELA) konstaterar att säsongsarbetare som anställs över gränserna har formella rättigheter men på grund av det temporära arbetet är de mer utsatta för osäkra levnads- och arbetsvillkor. Covid19-pandemin har förvärrat säsongsarbetarnas villkor och utsatt dem för ökade hälsorisker.

För att öka medvetenheten hos säsongsarbetare och arbetsgivare som anställer dem om befintliga rättigheter, skyldigheter och rådgivningstjänster har Europeiska arbetsmyndigheten (ELA) startat informationskampanjen Rights for all Seasons^[51], i samarbete med Europeiska kommissionen, EURES-nätverket, och den europeiska plattformen för att bekämpa oregistrerat arbete.

European Platform tackling undeclared work

En av uppgifterna för europeiska arbetsmyndigheten (ELA) är att stötta medlemsstaterna i att bekämpa oregistrerat arbete. Under 2021 etablerades den Europeiska plattformen för att bekämpa oregistrerat arbete som en permanent arbetsgrupp på ELA.

På EU-nivå definieras oregistrerat arbete som “alla betalda aktiviteter som är lagliga när det gäller deras art, men inte är förberett för myndigheterna, med hänsyn till skillnader i medlemsstaternas regelverk”. Den vanligaste typen är arbete utfört i en

50. [Jämställdhetsmyndigheten \(JÄMY\), Before you Go](#)

51. [The European Labour Authority \(ELA\) \(2023\) ELA – Rights for all Seasons](#)

formell verksamhet, delvis eller helt oregistrerat. Delvis oregistrerat arbete kallas ibland också “underdeklarerat arbete”, “kuvertlön” eller “kontantlön”.

En annan typ är oregistrerat “egenföretagande” eller självständigt arbete, där självständigt verksamma personer tillhandahåller tjänster antingen till en formell verksamhet eller till andra kunder, såsom hushåll.

Oregistrerat arbete förekommer i alla ekonomiska sektorer, både inom länder och över gränser. Det utförs ofta i sektorer som bygg, renovering eller reparation, trädgård, städning, barnomsorg eller HORECA (Hotell / Restaurant / Catering - mat- och dryckestjänster)^[52].

2. Andra organisationer och insatser

Nedan följer två organisationer som inte fallit inom kategorierna ovan, men som på olika sätt försöker lyfta frågan om arbetsexploatering och motverka arbetslivskriminalitet; genom lobbying, upphandlingskoncept och egna utredningar. Informationen kommer från organisationernas egna presentationer. I fotnoterna finns länkar till respektive organisation.

Rättvist byggande

Rättvist byggande är en arbetsmodell som startades av Stockholmshem 2017 för att motverka kriminalitet och osund konkurrens på byggarbetsplatser. Arbetsmodellen blev snabbt populär bland byggherrar och fastighetsägare och i december 2021 startades den ideella föreningen Rättvist byggande, i samarbete med branschföreningen Byggherrarna. Rättvist byggande omfattar krav på upphandling, kontroll och granskning av hela kedjan av underentreprenörer, oannonserade arbetsplatskontroller med uppföljning och hantering av avvikelser vid kontraktsbrott och lagbrott, samt stöd i form av utbildning och påverkansarbete. Målet är att skapa rättvisa och hållbara arbetsplatser inom byggbranschen^[53].

Fair Play Bygg

Fair Play Bygg är en organisation som syftar till att bekämpa brottsliga aktiviteter inom byggbranschen. Organisationen drivs av Byggnads Stockholm-Gotland och Stockholms Byggmästareförening. Fair Play Bygg granskar och värderar information som lämnas in, kompletterar den vid behov och sammanställer den för att förenkla myndigheternas arbete mot arbetslivskriminalitet. Deras mål är att skapa sunda och trygga arbetsplatser där företagen kan konkurrera på lika villkor. Organisationen stödjer myndigheterna i deras arbete mot brottsliga aktörer och aktiviteter inom byggbranschen^[54].

52. [The European Labour Authority \(ELA\) \(2023\) European Platform tackling undeclared work](#)

53. [Rättvist Byggande](#)

54. [Fair Play Bygg](#)

Referenslista

Arbetsmiljöverket (hämtad 2023), Utstationering, <https://www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/utlandsk-arbetskraft-i-sverige/utstationering/>

1177.se (2023), Vård i Sverige om du kommer från ett annat land <https://www.1177.se/sa-fungerar-varden/vard-om-du-kommer-fran-ett-annat-land/vard-av-personer-fran-annat-land/>

Amnesty International (2018), Sweden a cold welcome, Index: EUR 42/9403/2018 https://www.amnesty.se/documents/88/Sweden_a_cold_welcome_FINAL_light.pdf

Arbetsmiljöverket – Osund konkurrens <https://www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/osund-konkurrens/>

Bastigkeit, S. & Ericstam, J. (2018). Arbete till vilket pris som helst? – En undersökning av deportabilitetens inverkan på arbetskraftsinvandrares rättsliga skydd på den svenska arbetsmarknaden. Särtryck ur häfte 1/2018 ("Juridisk Publikation") <http://juridiskpublikation.se/wp-content/uploads/2018/07/Sonia-Bastigkeit-Ericstam.pdf>

Brottsförebyggande rådet. (2007), Rapport 2007:27, Organiserat svartarbete i byggbranschen <https://bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2007-12-18-organiserat-svartarbete-i-byggbranschen.html>

Byggnadsnadskommissionen, Byggnadsnadskommissionens slutrapport 2022 <https://www.byggnadsnadskommissionen.se/s/Byggnadsnadskommissionen-Slutrapport-2022>

Byggnads (2022), Motioner och utlåtanden <https://www.byggnads.se/siteassets/kongress/2022/kongresshandlingar/motioner-och-utlatanden-2022.pdf?ts=8da2223e48d1f00>

Byggnads region Stockholm–Gotland, Stockholms Byggmästareförening, Fair Play Bygg. (2020). Årsrapport 2019. <https://fairplaybygg.se/sv/arsrapporter/>

Byggnads, Kongresshandlingar (2022), Byggnads 2030 <https://www.byggnads.se/siteassets/kongress/2022/kongresshandlingar/byggnads-2030.pdf?ts=8dab28903c74080>

Byggnadsarbetaren, 21 maj 2022, Satsning på att värva utländsk arbetskraft <https://www.byggnadsarbetaren.se/satsning-pa-att-varva-utlandsk-arbetskraft-blir-utnyttjade/>

Byggvärlden, Systematiskt fusk enligt Byggnads uppföljande granskning (25 januari 2022) <https://www.byggvarlden.se/systematiskt-fusk-enligt-byggnads-granskning/>

Dagens Arbete Granskar skuggsamhället <https://da.se/tema/skuggsamhallet/>

Ds 2008:7, Människohandel för arbetskraftsexploatering med mera – kartläggning, analys och förslag till handlingsplan. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/departementsserien-och-promemorior/2008/01/ds-20087/>

European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Fries-Tersch, E., Jones, M., Siöland, , Annual report on intra-EU labour mobility 2020 – , Publications Office of the European Union, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2767/075264>

EUROPOL. (2017). EU Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA). <https://www.europol.europa.eu/socta/2017/>

Frälsningsarmén. (2021). MODERNT SLAVERI I SVERIGE– med erfarenheter ur ett nordiskt perspektiv En lägesrapport från Frälsningsarmén om arbetskraftsexploatering. https://www.fralsningsarmen.se/media/hbslimwb/modernt-slaveri-i-sverige-en-lagesrapport-fran-fralsningsarmen220127-01_svenska.pdf

Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, artikel 45 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>

Gigwatch (2021), Apparna och Arbetet https://www.gigwatch.se/wp-content/uploads/2021/08/Apparna-och-arbetet-GigWatch_c.pdf

GRETA's Report and Government's Comments, published 8 June 2018 <http://rm.coe.int/greta-2018-8-fgr-swe-en/16808b1cd7>

- Jeppson, H. (2021). Grannländers arbete mot arbetslivskriminalitet inom bygg-och anläggningssektorn. En underlagsrapport till Byggmarknadskommisionen. Oktober 2021. <https://www.byggmarknadskommisionen.se/s/Grannlanders-arbete-mot-arbetslivskriminalitet-inom-bygg-och-anlaggningssektorn-Hans-Jeppson-Oktober>
- Jonsson, L. (2022). Så skapar vi en seriös byggbransch i världsklass. Tidningen Rörelsen. <https://www.tidningenrorelsen.se/p/lars-jonsson-sa-skapar-vi-en-serios>
- Josephine Freje , Erik bor i chefens skjul – så försvann hemlösa ur statistiken, Hem&Hyra 23 augusti 2021 <https://www.hemhyra.se/reportage/erik-bor-chefens-skjul-sa-forsvann-hemlosa-ur-statistiken/>
- Jämställdhetsmyndigheten (JÄMY) – Prostitution och människohandel <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/prostitution-och-manniskohandel>
- Jämställdhetsmyndigheten (JÄMY) (2022), Manual vid misstanke om människohandel <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/ndlaplzn/manual-vid-misstanke-om-m%C3%B1niskohandel.pdf>
- Jämställdhetsmyndigheten (JÄMY) , Before you Go <https://swedishgenderequalityagency.se/men-s-violence-against-women/prostitution-and-human-trafficking/before-you-go/>
- Jämställdhetsmyndigheten (JÄMY) , et al (2021) Lägesrapport myndighetsgemensamma arbetet 2021 <https://www.av.se/globalassets/filer/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/inspektioner-utredningar-och-kontroller/myndighetsgemensam-kontroll/lagesrapport-myndighetsgemensamma-arbetet-2021.pdf>
- Jämställdhetsmyndigheten (JÄMY) , Regionkoordinatorer – stöd i arbetet mot prostitution och människohandel (2023) <https://nspm.jamstalldhetsmyndigheten.se/stod-i-ditt-arbete/regionkoordinatorer/>
- Konjunkturinstitutet. (2017). Lönebildningsrapporten 2017 - Utländsk arbetskraft. Retrieved from <https://www.konj.se/download/18.24397e2215f03c9322ec8115/1507795632591/Utl%C3%A4ndsk%20arbetskraft%20i%20Sverige.pdf>
- Lov om Arbejdsmarkedets Fond for Udstationerede (LOV nr 613 af 08/06/2016) <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2016/613>
- Magro, L. (2022). Arbetslivskriminalitet: Kampen för ordning och reda. ISBN 978-91-566-3553-3. [https://www.lo.se/home/lo/res.nsf/vRes/lo_fakta_1366027478784_arbetslivskriminalitet_almedalen_2022_pdf/\\$File/Arbetslivskriminalitet_Almedalen_2022.pdf](https://www.lo.se/home/lo/res.nsf/vRes/lo_fakta_1366027478784_arbetslivskriminalitet_almedalen_2022_pdf/$File/Arbetslivskriminalitet_Almedalen_2022.pdf)
- Mineva, D, Case studies on cross-border cooperation, Vitosha Research EOOD (Center for the Study of Democracy Group) Ioana Alexandra Horodnic, University of Sheffield, February 2018 <https://www.ela.europa.eu/sites/default/files/2021-09/Final%20Report%20-%20Case%20studies%20on%20cross-border%20cooperation.pdf>
- Mineva, D., & Stefanov, R. (2018). Evasion of Taxes and Social Security Contributions. Vitosha Research EOOD (Center for the Study of Democracy Group, Bulgaria). September 2018. <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=20207&langId=en>
- OECD Stat <https://stats.oecd.org/>
- Plattformen Civila Sverige mot människohandel - Vad är människohandel? <https://manniskohandel.se/manniskohandel/vad-ar-manniskohandel/>
- Prop. 2017/18:123, Det straffrättsliga skyddet mot människohandel och människoexploatering. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2018/03/prop.-201718123/>
- Regeringskansliet, A2022/00996, Nationell strategi mot arbetslivskriminalitet (2022) <https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2022/07/nationell-strategi-mot-arbetslivskriminalitet>
- Regionkoordinatorernas statistik om människohandel och människoexploatering 2022 <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/3rybt1ya/regionkoordinatorernas-statistik-om-m%C3%A4nniskohandel-och-m%C3%A4nniskoexploatering-2022.pdf>
- Reply from Sweden to the Questionnaire GRETA(2018)26 _ SWE _rep for the evaluation of the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Parties Third evaluation round. <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/sweden#:~:text=3rd%20Evaluation%20Round-Government%27s%20Reply%20to%20GRETA%27s%20>

Riksrevisionen (2020). Statens insatser mot exploatering av arbetskraft – regelverk, kontroller samt information och stöd till de drabbade, RIR 2020:27 <https://www.riksrevisionen.se/rapporter/granskningsrapporter/2020/statens-insatser-mot-exploatering-av-arbetskraft---regelverk-kontroller-samt-information-och-stod-till-de-drabbade.html>

SJÖDIN E. (2019-20). Människoexploatering – en analys av ett straffbuds förhållande till regleringen av arbetsmarknaden. NR 3, Särtryck ur juridisk tidskrift. http://arbetsratt.juridicum.su.se/Filer/PDF/ErikSjoedin/Manniskoexploatering%20JT_sartryck.pdf

Sjodin, E. (2019) Arbetsmarknadens skuggsida – rättsföljder vid för låga löner, Juridikum 2019-20 NR 3 <http://arbetsratt.juridicum.su.se/Filer/PDF/ErikSjoedin/Sjodin%20Skuggsida%20Satryck%20JT.pdf>

SOU 2016:70, Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2016/10/sou-201670/>

SOU 2016:91, Stärkt ställning för arbetskraftsinvandrare på arbetsmarknaden. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2016/12/sou-201691/>

SOU 2023:8, Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2023/02/sou-20238/>

Spreitzer, Gretchen M.; Cameron, Lindsey; Garrett, Lyndon (2017). Alternative Work Arrangements: Two Images of the New World of Work <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-orgpsych-032516-113332>

The European Labour Authority (ELA) (2023) ELA – Rights for all Seasons <https://www.ela.europa.eu/en/campaigns/rights-for-all-seasons>

The European Labour Authority (ELA) (2023) European Platform tackling undeclared work <https://www.ela.europa.eu/en/undeclared-work>

ORGANISATIONER:

Fair Play Bygg <https://fairplaybygg.se/>

Stockholms Stadsmission Mötesplatser – Stockholm (tidigare Crossroads) <https://www.stadsmissionen.se/motesplatser>

Crossroads – Malmö <https://www.skanestadsmission.se/verksamheter/crossroads-malmo/>

JÄMY <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/>

Arbetsmiljöverket – arbetslivskriminalitet <https://www.av.se/arbetsmiljoarbete-och-inspektioner/arbetslivskriminalitet/stoppa-arbetslivskriminalitet/>

Räddningsmissionen – Exploatering <https://raddningsmissionen.se/exploatering>

Safe Havens traffickingcenter <https://www.fralsningsarmen.se/safe-havens/>

Rättvist Byggande <https://www.rattvistbyggande.se/>

Fackligt Center För Papperslösa <https://www.fcfp.se/>

Nationella Stödprogrammet (NSP) <https://manniskohandel.se/var-verksamhet/nationellt-stodprogram/>

Plattformen Civila Sverige mot Människohandel <https://manniskohandel.se/>

Solidariska Byggare <https://www.facebook.com/people/Solidariska-byggare-Stockholms-byggsyndikat-av-SAC/100076192153069/>

Rapporten är framtagen med stöd av Västra
götalandsregionen och Europeiska socialfonden

Om du vill läsa mer om Räddningsmissionen så
hittar du oss på vår hemsida:

www.raddningsmissionen.se

Räddningsmissionen